

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE SOLDA PARTİLEŞME

Özgün ERLER BAYIR*

Özet

1946–1952 yılları arasında Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde solda partileşme girişimleri ve kurulan sol partilerin incelendiği bu çalışmanın amacı, Türk siyasal hayatında muhalefetin örgütlenmesi ve siyasal açıdan kendini ifade etmeye çalışması anlamında bir dönüm noktası olan bu döneme ışık tutarak, yeni çok partili ortamın sola ne derece açık olduğu sorusunun yanıtını aramaktır. Dönemin incelenen sol partileri, her ne kadar siyasal açıdan hatırı sayılır faaliyetler gösteremeseler de, kuruluşları ve parti örgütünü oluşturabilmeleri itibarıyla dönemin iç ve dış dinamikleri açısından önem arz ederler. Bu oluşumların iktidar karşısında birer alternatif siyasi güç olmaları açısından gerekli ortam yaratılamamıştır. Ancak en azından 2.Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu’nda yer almayı tercih eden Türkiye’de otoriter tek parti yönetiminin karşısında olmaları ve dünyada ideolojilerin önem kazanmaya başladığı bir siyasi ortamda oluşmaları açısından dikkate değerdirler.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayata Geçiş, Sol Partiler, 1946

The Establishment Process of Left Parties in Turkey in the Transition Period to Multi-party System

Abstract

This paper focuses on the left wing political parties which were established during the transition process to multiparty system in Turkey between 1946 and 1952. I tried to enlighten this process that is very significant in Turkish political life as it is considered a turning point in democracy struggle and which gives the opposition the opportunity to become organized and expresses itself in political the area. In this study, I aim at analyzing how this transition process is passed through and how open it is to the Turkish left.

Keywords: Transition to Multiparty System, Left-Wing Parties, 1946

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ozgunerler@yahoo.com

Giriş

1946 yılı Türk siyasal hayatı açısından bir dönüm noktasıdır. Zira dünyada ve Türkiye’de siyasal ve ekonomik konjonktür gereği tek parti yönetiminin artık devam ettirilemeyeceği anlaşılmış, Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklik ile birçok siyasal partinin kurulmasının yolu açılmıştır. Yaşanan geçiş süreci neticesinde 1950’de 27 yıllık CHP iktidarı, yerini 1946’da kurulmuş olan Demokrat Parti’ye (DP) bırakmak durumunda kalmıştır. Peki bu geçiş süreci nasıl yaşanmıştır ve Türkiye’de sol açısından ne ifade etmektedir? Bu sorularla yola çıktığımız çalışmamızda öncelikle Türkiye’de çok partili hayata geçişte rol oynayan faktörlere, tek parti iktidarına ve geçiş sürecinin dinamiklerine ana hatlarıyla değinilecektir. Ardından 1946 itibarıyla kurulan sol partiler ele alınarak, genel bir durum analizi ile bu sürecin ne şekilde geçirildiği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Zira 1946’yı izleyen yıllarda Batı Bloğunda yer almak isteyen Türkiye’de yaşanan gelişmelerinin önemli bir kısmını da, özellikle Sovyetler ve komünizm tehdidi odaklı dış faktörlerin etkisi ve iktidarın sola karşı takındığı tutum teşkil etmektedir.

Bu çerçevede o dönemin demokrasi anlayışı için “Soğuk Savaş demokrasisi” terimi kullanılabilir. Bu ifade ile kastettiğimiz aslında bugünkü anlamıyla demokrasi değil, farklı siyasal eğilimlerin sistemde temsil edilmeleri ve iktidar yarışına katılabilmeleridir, yani çok partililiğe geçiştir. Düşünce özgürlüğünün -sol eğilimleri de içerir şekilde- tam anlamıyla içselleştirildiği bir sistem kastedilmemektedir. Çok partililikte arzulanan, farklı bakış açısına sahip partilerden ziyade, Batı türü bir siyasal yönetim biçimini yeniden üretmeye çalışan partilerin oluşturulmasıydı. Bizim incelediğimiz sol partiler, bunun dışında tutulmuş ve sistem dışı olarak algılanmışlardır. DP’yi ise bu anlamda tıpkı CHP gibi sistem partisi olarak görmek daha doğrudur. O dönem “demokrasi” kavramı düşünce özgürlüğü zemininden ziyade, birden çok siyasal partinin iktidara gelmek için yarışmasına dayalı bir sistem anlamında kullanılmaktaydı. Uluslararası sistemin durumu da göz önünde bulundurulduğunda Soğuk Savaş demokrasisi terimini kullanmak daha uygun görünmektedir. Aslında uluslararası konjonktürün de bir sonucu olarak hemen hemen tüm Batı dünyasında da siyasal yönetim biçimleri buna benzer bir görünüme sahipti. Örneğin ABD’de o dönem sola karşı çok belirgin bir biçimde tavır alınmıştır. Ancak arkasında yatan zihniyet aynı olmakla birlikte uygulanış tarzı ile birey ve grupların bundan etkilenmesi anlamında Türkiye açısından durumun çok daha belirgin olduğunu vurgulamak gerekir. Sol, karşı blokla yani Sovyetler ile ilişkilendirilen bir kavramdı. Türkiye’de blok politikasının iç siyasal alana ve partiler arasındaki duruma da yansımaları gözlemlemek mümkün olmaktadır. Bloklaşma mantığı ülkenin siyasal yapısına da aynen uygulanmıştır. Çalışmamızda 1946 yılında çok partili hayata geçişin böyle bir yere oturtulduğunu düşünerek, o döneme ışık tutmaya ve dönemin sol partilerini incelemeye çalıştık. Bu çerçevede varılan sonuç da geçiş sürecinin sola kapalı bir şekilde gerçekleştirildiği yönünde olmuştur.

1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Yaşanan Gelişmeler

1.1. Çok Partili Hayata Geçişte İç ve Dış Faktörler

2. Dünya Savaşı’nın hemen ardından tüm dünyada yaşanan siyasal hareketlilik ve kutuplaşma yansımalarını Türkiye’de de göstermiştir. Savaşı Nazi karşıtı cephenin kazanmış

olmasıyla, savaş sonrası Batı Bloğunda yer almak isteyen Türkiye’de Batı demokrasisine ve kurumlarına uyum gösterme ve çok partili siyasal hayata geçiş yapma gereği doğmuştur. Aslında cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yüzünü Batıya dönen Türkiye, 2. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler ile Batı arasında denge kurmaya çalışmıştı. Ancak savaş sonrasında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde oluşan gerginliğin de etkisiyle, savaş bitmek üzereyken ‘aktif tarafsızlık’ şeklinde özetlenebilecek stratejisini terk ederek Batı Bloğu yanında yer almak istediğini ilan etmiştir. Ayrıca yeni kurulacak Birleşmiş Milletler örgütüne dahil olmak için de çaba sarf etmiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı olan tutumu Türkiye’yi açık bir şekilde Batı’ya ve ABD’ye yaklaştırmıştır. Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945’de, Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan ve 7 Kasım 1945’de süresi dolacak Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nın 2. Dünya Savaşı’nda ortaya çıkan değişikliklerden dolayı yenilenmemesi konusundaki isteğini Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e bildirmiştir. Paktın yenilenmesini isteyen Türkiye bu isteğini Sovyetler’e bildirdikten sonra Sovyetler de yeni bir pakt imzalanması için şu sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir: “Türk-Sovyet doğu sınırında değişiklik yapılması, herhangi bir saldırı karşısında ortak savunma için Sovyetler’e Boğazlarda üs verilmesi ve Montrö Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesi.” (Sander, 2001:252-253) Sovyetler’in bu tavrı, söz konusu istekleri yerine getirmesi neredeyse imkânsız olan Türkiye’nin dış politikada ABD’ye yaklaşmasına yol açmış, ülkenin iç politikasında da sol eğilimlere tepki duyularak, bu eğilimlerin baskı altına alınmalarına yol açmıştır. Uluslararası ortamda oluşan yeni güç dengesinin dışında kalmamak ve ekonomisini güçlendirmek gibi nedenlerle zaten Batıya yaklaşmakta olan Türkiye, Sovyetler’in bu olumsuz politikası neticesinde bu süreci hızlandırmış ve Batı’nın desteğini artık Sovyetler’e karşı da aramaya yönelmiştir.

Türkiye’de çok partili hayata geçişte iç ve dış faktörlerin birlikte etkide bulundukları söylenebilir. “Bazı araştırmacıların görüşlerine göre dış faktörler çok partili sisteme geçişte başlıca rolü oynamış, İnönü otoriter sistemin tarafları imiş ve ancak böyle bir rejimden dolayı Batının desteğini kaybetmek ve Sovyet tehdidi karşısında yalnız kalmak korkusuyla tek partili sistemden vazgeçmiştir. Bazılarına göre ise CHP idaresi her zaman çok partili bir sistem taraftarı olup, savaştan sonra oluşan uygun şartları değerlendirerek kendi iradesi ile siyasal sistemi liberalleştirmiştir.” (Danilov, 1994:2314) Aslında her iki görüşün de ortak yanı savaştan sonra oluşan uluslararası ortamın Türkiye’ye olan etkisidir. Avrupa’da kazanılmış antifaşist zafer neticesinde Türkiye’de de sistemin, siyasal partilerin iktidar yarışına girmelerine izin verecek şekilde düzenlenmesi yönündeki talepler artmıştır. Zira ekonomik iyileşme açısından ABD’ye yaklaşan Türkiye’nin¹ tek partili otoriter yönetimi sürdürmesi, uygulanan Batı yanlısı politikalarla çelişmekteydi.

Türkiye’nin 2. Dünya Savaşı boyunca izlemeye çalıştığı denge politikasının artık sonuna gelinmişti ve yeni oluşan uluslararası sisteme adapte olunmalıydı. Aksi takdirde Türkiye yalnız kalacaktı ve ancak müttefiklere yakınlaşırsa bu yalnızlıktan kurtulabilirdi. Savaş sonunda Almanya, İtalya ve Japonya’ya karşı savaş ilan etmiş olan devletler 1 Ocak

¹ Sovyet Sorununda ABD ve İngiltere’nin Türkiye’yi destekleyeceklerini açıklamaları Sovyetler’e karşı denge arayışında olan Türkiye’yi bir ölçüde rahatlatmıştır. ABD ise savaş sonrasında Avrupa’da doğan güç boşluğunu değerlendirmek istemektedir. İngiltere, Fransa ve Almanya’nın kolayca toparlanamayacaklarını gören dönemin ABD Başkanı Truman, 1947’de yayınladığı Truman Doktrini ve ardından gelen Marshall Planı çerçevesinde Avrupa’ya mali yardım yapacak ve Türkiye’yi de bundan faydalandıracaktır.

1944’de Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamışlardır. Türkiye de son anda bu devletlere savaş ilan ederek, 1945 yılında BM Anayasası’nı imzalamış ve kurucu üyeler arasında yer alarak San Francisco Konferansı’na katılmıştır. Türkiye’nin bu dönemki bir diğer önemli hedefi de Batı Bloğu’nu temsil eden NATO’ya üye olmaktır. Burada vurgulanması gereken nokta, BM ve NATO üyeliklerinin Türkiye’de algılanışları arasındaki farklılıktır. BM’ye girişte Türkiye’nin izolasyondan kurtulma çabasından bahsedilebilir. Zira BM içerisinde sadece Batı değil Sovyetler Birliği de vardı. NATO ise tam anlamıyla bir blok örgütüdür. Bu açıdan Türkiye’nin Batı Bloğunda yer alması, daha ziyade NATO ile doğrudan ilgilidir. Türkiye’nin NATO üyeliğini hedeflerken çok partili siyasal hayata geçişi, Batı’nın bir isteği ya da talebi olarak gündeme gelmemiştir belki ama, Türkiye’nin algılaması bu şekildeydi. NATO içerisindeki üyeler çok partili sisteme sahiptiler. Dolayısıyla NATO’ya üye olmak isteyen Türkiye’nin de diğer üye ülkelerin siyasal sistemleri ile uyumlu, Batı tarzı bir sisteme sahip olması gerektiği yönünde bir kanı oluşmuştu. Bu da tek parti otoritesinin sona erdirilmesi demekti. Batı değer ve kurumlarına entegrasyon için atılan adımlar hiç kuşkusuz Türkiye’de iç siyasete de yansımış ve çok partili sisteme geçiş bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle İtalya ve Almanya’da tek partili rejimlerin çökmesinin ardından Türkiye’deki muhalefetin savunduğu en önemli konu, bu olmuştur.

Çok partili hayata geçişte uluslararası sistem düzeyinde yaşanan gelişmelerin ve kutuplaşmanın yanı sıra ülkedeki iç politika gelişmelerinin de etkisi olmuştur. Türkiye 2. Dünya Savaşı’ndan fazla etkilenmeden sıyrılmayı başarmış, ancak savaş süresince uygulanan katı politikalar toplum üzerinde olumsuz etkide bulunmuş ve halk bunlara tepki duymaya başlamıştır. Bu durum yavaş yavaş muhalif seslerin yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Aslında toplumda “muhalefetin güçlenmesi ve gelişmesi, iç ve dış tesirlerin etkisiyle yönetimin başlattığı liberalleşme ve demokratikleşme çabalarıyla da paralel yürümüştür.” (Akandere, 1998:467) CHP içinde baş gösteren muhalif eğilimler kısa sürede tek parti yönetiminin yarattığı baskıdan bıkan toplumun birçok kesiminden de destek görmüştür. 1945’e değin uygulanan politikalar halkı baskı altında tutmakla birlikte, savaş sırasında gelişmeye başlayan ticaret burjuvazisinin yönetiminde söz sahibi olmak istemesine de yol açmıştır. O sıralarda meclis gündeminde yer alan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da CHP içindeki muhalefeti belirginleştirmiştir. 1945’de mecliste bütçe görüşmeleri sırasında Celal Bayar ve arkadaşları tarafından parti içi siyasal liberalleşmenin sağlanması ve demokratikleşme amacıyla verilen Dörtlülük Takrir parti yöneticileri tarafından reddedilince CHP içi muhalefetin açığa çıktığı anlaşılmıştır. Özellikle egemen çevreleri rahatsız eden uygulamalar, toplumsal şikayetlerle birleşince, muhalif hareketin zemini de oluşmaya başlamıştır. İş çevreleri liberal iktisat politikasından, aydınlar da demokratikleşmeden yanaydılar ve bu yöndeki taleplerini dillendirmektedirler.

Bu dönemde yeni bir iktisat politikasına gereksinim duyulduğunu da vurgulamak gerekir. Savaş yıllarında uygulanan savaş ekonomisi şartlarının yarattığı ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin güçlenmesiyle yeni iktisadi talepler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni ortaya çıkan burjuva sınıfı siyasi iktidara ortak olmak istemiştir.² Ayrıca savaş yıllarında yaşanan sıkıntılar ve devletin orduyu seferber halde tutmak için yaptığı harcamalar halkta tepkilere yol açmıştır. Bunların yanında ‘Halka Rağmen, Halk İçin!’

² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

anlayışı ile yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen uygulamalar ve tek parti iktidarının uzun yıllar sürmesi, olumsuz tepkileri tetiklemiştir. (Konar, 1999:25-28) “1945 yılına girerken ülkeyi savaşa sokmamak konusunda yetenek ve başarı gösteren İnönü ve CHP yönetimi, aslında gerek geniş halk yığınları gerekse de ticaret ve tarım sermayesi açısından gözden düşmüş durumdaydı.” (Koçak, 2003:544)

İç faktörlerden bahsederken, savaş sırası ve sonrasında hayat şartlarının ağırlaşmış olması, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Yol Vergisi gibi ağır vergi politikaları, devletin el koyma kararları, Milli Koruma Kanunu, sınıf esasına dayalı dernek kurulmasını engelleyen Cemiyetler Kanunu, grev ve lokavtı yasaklayan İş Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Matbuat Kanunu, Ceza Kanunu’na meşhur 141. ve 142. maddelerin eklenmesi gibi kanuni düzenlemelerle devletin ekonomi ve toplumsal hayat üzerindeki düzenleyici ve denetleyici müdahalelerinin artmış olmasını da vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca basına karşı uygulanan sansür ve yasaklar, muhalefetin kendini siyasal ve sosyal düzeylerde ifade etmesinin engellenmesi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ile son olarak da tek parti iktidarının bazı keyfi uygulamalarından bahsedilebilir.

1.2. Türkiye’de Tek Parti İktidarı

Tek parti yönetimleri “siyasi hayatın işleyişini ülkede egemen tek bir partiye bırakan ve başka partilerin iktidar için yarışmasına izin vermeyen yönetimlerdir. 20. yüzyılda Batı demokrasileri bir yandan çoğulcu ve yarışmacı yönde gelişirken, bir yandan da kendi alternatifleri olarak tek parti yönetimlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamışlardır. 20. yüzyıla özgü bir siyasi rejim olan tek parti yönetiminde devlet mekanizması tamamen siyasi hayata egemen olan partinin denetimindedir. Parti devlet içinde resmi bir rol oynar ve hükümetin destekçisi olarak yurttaşların parti içinde bulunmaları amaçlanır.” (Karatepe, 2001:11) Duverger, siyasi partiler sınıflandırmasında tek parti yönetimlerini, ‘partiye dayalı diktatörlük’ ya da ‘demokrasiye uydurulmuş diktatörlük’ olarak nitelendirmektedir. Partinin hükümetle ülke arasında dolaysız ve sürekli bir bağ kurduğu tek parti yönetimlerinde parti, devletin bütün organlarını denetler ve görevi yönetmekten çok yönetim organının dinamizmini sağlamaktır. (Duverger, 1974:335-338) Tek parti genellikle demokratik geleneğin tam yerleşemediği, müdahalelerle siyasal hayatın belirlendiği ülkelerde görülür. Ülke bazında farklılık göstermekle birlikte genel olarak tüm tek parti yönetimlerinde temel hak ve hürriyetler sınırlıdır, seçimler varolan iktidarı onaylamaktan ibaret kalmaktadır. Duverger, Türkiye’deki tek parti uygulamasını Almanya, İtalya ve Sovyetler’deki örneklerinden ayrı bir yere koyar ve Türkiye’de söz konusu örneklerdeki gibi sert ve keskin bir biçimde uygulanmadığını ve totaliter sayılamayacağını savunur. Bu görüşünü ise hücre, milis veya ocaklara dayanmıyor olmasına, kitleleri eğitmek amacıyla birçok açık toplantılar, halk meclisleri düzenlenmiş olmasına, partiye üyeliğin herkese açık olmasına, temizlik mekanizması, üniforma, geçit resmi gibi sert disiplin uygulamalarının varolmamasına dayandırmaktadır. (Duverger, 1974:361) Ancak bu sistemde anlamlı olan sadece bir tek partinin varlığı değildi. Daha da önemlisi, parti ile hükümet arasında bir ayırımın olmamasıydı. Gerçekte parti hükümetti. Bu nedenle birçok durumda partinin il yöneticileri aynı zamanda o ilin valileriydi ve neredeyse bütün devlet memurları CHP üyesiydiler. (Ahmad, 1996:15)

Parti-devlet özdeşliğinin kurulduğu tek parti iktidarı döneminde ülkede uzun süreli bir

siyasal alternatif var olamamıştır.³ Bu süreçte birkaç kez çok partili hayata geçiş denemesi yaşandıysa da kurulan partilerin ömürleri çok kısa olmuştur. Bunlardan ilki 17 Kasım 1924’de kurulup 5 Haziran 1925’de kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’dır. Ağustos 1930’da güdümlü olarak muhalefet yapması için kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise iktidarın kendine biçtiği rolün sınırlarını aşmış ve Kasım 1930’da kendini feshetmek durumunda kalmıştır. Ayrıca 29 Eylül 1930’da Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve 26 Eylül 1930’da Ahali Cumhuriyet Fırkası gibi partiler de kurulmuş, ancak bu girişimler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunları takiben, 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile Türkiye’de ‘sınıf esasına dayalı dernek kurulamayacağı’ karara bağlanmıştır.

Sınıfsız toplum yaratma söylemiyle hareket eden CHP iktidarı, sol eğilimleri kendisine ve ülke rejimine karşı tehdit olarak görmekteydi. Bunda dış faktörlerin etkisi büyüktür. Aslında “Türkiye’de sol muhalefetin bir siyasi teşekkül halinde kendini kurma süreci ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş süreci aynı tarihlere rastlamıştır. Ancak Türkiye’de sol hareketin üzerinde yükselbileceği sağlam bir sınıfsal tabanın ve geleneğin olmayışı ve Ankara hükümetiyle ilişkilerin, Sovyet Devleti ile Türk Devleti arasındaki ilişkiler tarafından belirlenmesi gibi iki önemli etken bu süreçte etkili olmuştur” (Can/Erdinç, 1996:1198) Solun kendisini ifade etmesine pek fazla izin ve imkân verilmemiştir. Zaman zaman çeşitli partiler kurulsa da bunların ömürleri oldukça kısa sürmüştür. İlk olarak “22 Eylül 1919’da Şefik Hüsnü tarafından kurulan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası’nı, 7 Aralık 1920’de kurulan ve Yeşil Ordu Hareketi’nin meclisteki kolunu teşkil eden Halk Zümresi ile yakın ilişkileri olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası izlemiş, aynı yılın haziran ayında ise Salih Hacıoğlu önderliğinde TKP (Anadolu) kurulmuştur. 10 Eylül’de ise Mustafa Suphi’yi önder seçen Türkiyeli komünistler bütün örgütlerin dahil olduğu TKP’yi kurmuşlardır. 1921-23 yılları arasında neredeyse mevsimlik periyotlarla ezme ve yumuşama dönemleri yaşanmış, bu periyotlarda TKP’nin gücü ve etkinliğinden çok Ankara Hükümeti’nin Sovyetler ile olan ilişkileri ve muhalefetsizleştirme atakları belirleyici olmuştur. 1920’lerin sonlarından itibaren TKP, yıllar sürecek yeraltına itilme serüvenine başlamıştır. Böylece sistem dışı bir muhalefet hareketi olarak politikleşmede kararsızlıklar yaşayan sol, cebri biçimde sistem dışına hatta politik hayat dışına taşınmıştır.” (Can/Erdinç, 1996:1199-1200)

1.3. Çok Partili Hayata Geçileceğinin İlk Sinyalleri

Türkiye’de çok partili hayata geçileceği 1946 öncesinde yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır. Bu konuda ilk öne çıkan gelişme, 1944 Eylül’ünde Varlık Vergisi’ni eleştiren yazılar yayınlamalarından ötürü kapatılan Vatan, Tan ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin 22 Mart 1945’te yeniden yayınlanmalarına izin verilmesi olmuştur. İsmet İnönü 19 Mayıs 1945’teki nutkunda demokrasi ilkelerine daha geniş yer verilmesi gerektiğini ileri sürmüş-

³ Türkiye’de muhalefetin kendini ifade etmesi için yeni partilerin yaşamasına izin vermeyen CHP, kendi içinde bir anlamda muhalefet görevi üstlenmek ve hükümetin faaliyetlerini kontrol etmek üzere 29 Mayıs 1939’da toplanan CHP’nin 5. Kurultayı’nda bir ‘Müstakil Grup’ oluşturmuştur. Ancak bu adımın demokrasi yönünde atılmış olduğuna dair bir yorum yapmak pek mümkün görünmemektedir. Zira, Müstakil Grubun oluşturulması olsa olsa muhalefeti CHP içinde, sınırlı ve kontrol altında tutmak amacıyla gerçekleştirilmiş sayılabilir. Bu açıdan bakıldığında muhalefeti parti içinde kontrol altında tutmak isteyen yönetimin bu tutumunda aslında pek de başarılı olamadığı söylenebilir.

tür. (Cumhuriyet, 20.05.1945) Bu tarihten bir ay sonra yapılacak ara seçimlerde CHP’nin aday göstermemesi, siyasal partilerin kurulmasına izin verileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁴ (Teziç, 1976:253) İsmet İnönü 1 Kasım 1945’de meclis açılışında yaptığı konuşmada ülkede gerçek muhalefetin eksikliği dile getirmiş ve basına, siyasal derneklere, emniyet güçlerinin salahiyyetlerine dair antidemokratik yasaların kaldırılacağını ve tek dereceli seçimlere geçileceğini duyurmuştur. (Cumhuriyet, 2.11.1945)

1.4. Tan Baskını

Çok partili hayata geçiş aşamasında değinilmesi gereken önemli konulardan biri de Tan Baskını’dır.⁵ Muhafız düşüncelere sahip kişiler, dönemin liberal eğilimli Vatan Gazetesi ve sol eğilimli Tan Gazetesi’nde yazılar yazarak kendilerini ifade etmekteydiler. Tan ile Vatan arasında kurulduğu söylenen ortak muhalefet cephesi, muhalif görüşlerin destekleyicisi durumundaydı. Her iki gazete de DP’yi desteklemişlerdir. Tan’cı Zekeriya ve Sabiha Serteller, DP yöneticileri ile işbirliği içinde olmuşlar ve bu işbirliğinin ürünü olarak çıkan Görüşler Dergisi’ne DP liderleri de sermaye yardımı, makale ve mülakat vaat etmişlerdir. Bu tutum, DP hareketini sindirmek ve kontrol altına almak isteyen CHP iktidarının eline önemli bir koz vermiştir. (Timur, 1991:85) Sabiha Sertel’in önderliğinde çıkartılması kararlaştırılan Görüşler Dergisi’nde Sertellerin yanı sıra, Cami Baykurt, Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Boratav, Adnan Cemgil, Esat Adil, Tefik Rüştü Aras ve Celal Bayar grubu da yazı yazacaklardı. Görüşler’in ilk sayısında Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in de yazı yazacakları duyurulmuştu. Bu durum, bir ‘ortak muhalefet cephesi’ oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir denilebilir. Zekeriya Sertel, Görüşler’in “özgürlük ve demokrasi davasında, diktatörlüğe, tek parti ve tek şef sistemine karşı demokratik rejim ülküsü etrafında birleşmek” amacını taşıdığını belirtmekteydi. (Sertel, Z. 1977:257) Görüşler’in ilk sayısı 1 Aralık 1945 günü yayınlanmış ve kısa sürede bazı çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Sabiha Sertel anılarında Görüşler’in baş harfinin ters çevrilerek orağa benzetildiği yönünde riyayetlerin olduğundan bahsetmektedir. (Sertel, S. 1987:300)

Tan Gazetesi de antidemokratik yasaların gözden geçirilmesi için yayınlar yapmaktaydı. Zekeriya Sertel’e göre: “Tan, Savaşta Nazizmi savunanları teşhir etmişti. Sonra ise Sovyetler’e karşı savaş boyunca yapılan kötü propagandayı silmeye çalışıyordu.” (Sertel, Z. 1977:244-245) Tan gazetesinde Sertellerin yanı sıra Behice Boran, Niyazi Berkes, Cami Baykurt, M. Ali Aybar gibi isimler de yazılar yazmaktaydılar. Tan’a diğer basın organlarının da cephe almışlardı. “Bunun iki nedeninden bahsedilebilir: Tan Gazetesi’nin, Batı dünyasında yer edinmeye çalışan CHP iktidarına ve iktidar yanlısı gazetelere karşı eleştirilerinde kullandığı uzlaşmaz ifade ve 1945 yılında ortaya çıkan Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den isteklerine karşı, kamuoyunun artan duyarlılığı ile Tan’ın izlediği sosyalist politika.” (Gürkan, 1998:410)

Hüseyin Cahit Yalçın’ın Tanin Gazetesi’nde 3 Aralık’ta “*Kalkın Ey Ehli Vatan*”

⁴ Kurulan ilk parti 18 Temmuz 1946’da Nuri Demirağ Başkanlığı’ndaki Milli Kalkınma Partisi olacaktır.

⁵ Tan Baskını ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için incelenebilecek eserlerden bazıları şunlardır: Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar* ve Nilgün Gürkan, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*.

başlığıyla yayınladığı yazısı tam da bu süreçte oldukça etkili olmuştur. Bu yazıda halk, azgın ve insafsız olarak tanımlanan propagandaya karşı mücadeleye çağırılıyordu. (Tanin, 03.12.1945) Serteller ve Abidin Nesimi bu yazının halkı Tan'a ve Görüşler'e karşı kışkırtma amacıyla kaleme alındığı ve 4 Aralık günü yaşanan Tan Baskını'nın önceden hükümet tarafından planlanarak Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazının yazdırıldığı görüşündeydiler. Nitekim 4 Aralık günü bir grup genç Tan'ın matbaasına saldırmışlar ve bütün matbaayı yakıp yıkmışlardır. Ardından Sabahattin Ali ve Cami Baykurt'un çıkardığı La Turguie gazetesi, Yeni Dünya, Ermenice yayın yapan Nor Or (Yeni Gün) Gazeteleri ve Gün Dergisi de susturulmuşlar⁶, ABC ve Berrak Kitabevleri de tahrip edilmişlerdir. Görüşler Dergisi bir daha yayınlanmamıştır. Baskının ardından daha önce bir parti kurma hazırlığında olan Cami Baykurt bu planından vazgeçmiştir. Baskının hemen ertesi günü de Celal Bayar ve Adnan Menderes Görüşler Dergisi ile ilgilerinin olmadığını açıklamışlardır. Sonuçta Serteller ve Cami Baykurt bu olayların sorumlusu olarak tutuklanmışlardır. Zekeriya Sertel anılarında, olaydan sonra İstanbul'da sahaflardan aldığı bir kitabın içinden şöyle bir kağıt çıktığını yazmıştır: "Beyefendi emrinizi yerine getirdim. Şimdi mükafatınızı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen." Zekeriya Sertel, Yaşar Çimen'in gençleri kışkırtarak Tan matbaasına saldırttığını ve Başbakan'ın kullandığı adamlardan birinin o olduğunu savunmaktadır. (Sertel, Z. 1977:261) Sabiha Sertel ise anılarında bu olaylarla Saraçoğlu Hükümeti'nin bir taşla iki kuş vurmak istediğini şöyle belirtmektedir: "Birincisi CHP'ye karşı muhalefete geçen Celal Bayar grubunun ilerici kuvvetlerle işbirliği yapmasını önlemek, ikincisi de Amerika'ya karşı memlekette komünistlerle mücadeleye geçildiğini göstermek suretiyle Amerika'dan yardım almak" (Sertel, S.1987:314) Abidin Nesimi ise Atilla Akar ile yaptığı röportajda, baskının Tan'a yönelik olmadığını, Tan'ın bu arada gümbürtüye gittiğini belirtmektedir. Abidin Nesimi'ye göre: "Baskın Cami Baykurt'un Yeni Dünya'sına yönelikti. Çünkü Cami Baykurt o sıralarda Mareşal Fevzi Çakmak ile bir parti kurmak istiyordu. Nitekim baskının ardından Yeni Dünya da tahrip edilmişti ve Cami Baykurt da parti kurmaktan vazgeçmişti." (Akar, 1989:149)

Tan olaylarının anlamı, iktidarın muhalefeti kontrol etmek için baskı ve şiddet metotlarına dahi başvurabildiğini göstermesindedir. Tan saldırısının gerçek hedefinin aslında sadece solculuk değil muhalefet olduğu söylenebilir. Çünkü Tan'cılar gazetelerinde aslında sosyalist değil demokratik mücadele vermekteydiler. (Timur, 1991:86) Sabiha Sertel'in kendilerine komünist suçlaması yapanlara verdiği cevap şu şekilde olmuştur: "Daha burjuva demokratik devrimi ve sosyalist bir devrim şartları gerçekleşmemiş bir memlekette, ne sosyalizmin ne de başkalarının temel tutacağına inanıyorum. Ben sadece demokrasi istiyorum. Bu demokrasiyi vermek istemeyenler ki, Tan'ın bu mücadelesine karşı gerici mukavemet gösteriyorlar. Biz Tan Gazetesi'nde ikinci bir partinin kurulmasını burjuva demokratik devrimini tamamlama yolunda atılmış bir adım olarak övüyorduk. İkinci parti teklifi Halk Partisi'ne bağlı zümrelerde kötü tepki yaratmıştır." (Sertel, S. 1987: 295)

Gösteriyi ve baskını gerçekleştiren öğrenciler Vatan Gazetesi'ne de gitmek istemişler ancak polis onlara engel olmuştur. Oysa tahrip edilen diğer gazete matbaalarına yönelik saldırılarda polis ne önlem almış ne de göstericileri durdurmuştur. Vatan Gazetesi'ne saldırının önlenmesindeki amaç, saldırının muhalefete karşı değil, sadece komünizme karşı

⁶ Yeni Dünya'nın yayıncılarından biri de TSP'nin kurucusu Esat Adil Müstecaplıoğlu'dur. Ayrıca Gün Dergisi sonradan TSP'nin yayın organı olacaktır.

olduğu intibasını uyandırmaktır. (Timur, 1991:121) Netice itibariyle bu olaylar hükümetin muhalefeti susturmaya çalışması anlamında etkili olmuş ve partilerin kuruluşları bir müddet daha ertelenmiştir.

1.5. CHP’nin Olağanüstü Kurultayı ve Cemiyetler Kanunu’nda Yapılan Değişiklik

CHP’den yolları ayrılan Demokratlar partilerini kurmadan bir gün önce 6 Ocak 1946’da, CHP yanlısı Akşam Gazetesi’nin Arada Bir sütununda “Demokrat” imzası ile “Sol Kanadımız Açıktır” başlıklı bir yazı yayınlanır. Yazıda CHP’nin ve meclisin sol kanadında açık bir alan bulunduğu ve bu alanı dolduracak sosyalist partilere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. (Gökmen, 1998:165) Bu vurgu, çok partili hayata geçişin gerçekten demokratik bir geçiş olabilmesi için sol partilere duyulan gereksinimi ortaya koyması açısından önemlidir.

10 Mayıs 1946’da toplanan CHP’nin Olağanüstü Kurultayı’nda çok partili sisteme geçiş açısından önem taşıyan gelişmeler yaşanmıştır. İsmet İnönü’nün kurultayda yaptığı konuşmanın bir kısmı şu şekildedir:

“Sayın üyeler, partimizin programı sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Bu maddenin kaldırılmasını tetkik edeceksiniz. Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan sınıf menfaati üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere kanun yoluyla mani olmayacağız. Bizim kanun yolu ile menetmeğe çalışacağımız cemiyet ve partiler kökü dışarıda yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır. Bunun gibi dinî siyasete alet eden cemiyet ve partilere de kanun yolu ile karşı koymakta devam edeceğiz.” (Cumhuriyet, 11.05.1946)

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Cemiyetler Kanunu’nda yapılacak değişikliklerle Türkiye’de sınıf esasına dayalı dernek ve partilerin kurulmasına izin verilecektir. Bu değişiklik Türkiye’de kısa sürede birçok siyasi partinin ve işçi sendikalarının kurulmasına imkân sağlamıştır. Ancak İnönü’nün konuşmasındaki bazı hususlar dikkat çekicidir. İnönü sınıf menfaati üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere ‘kanun yolu’ ile mani olunmayacağını belirtmektedir. Nitekim kanunda yapılan değişikliklerle bu sağlanmış gibi görünse de, bu gelişme şekilsel kalmıştır. Parti ve sendikalara kanun yoluyla engel olunmamıştır. Fakat sıkıyönetim kararlarıyla ve komünizm propagandası yaptıkları gerekçesi öne sürülerek açılışlarından kısa süre sonra kapatılmışlardır. Bu da gösteriyor ki, iktidar sol muhalif partilerin faaliyetlerine fiili açıdan pek fazla izin vermemiştir. Yine aynı konuşmadaki ‘kökü dışarıda yani yabancı aleti olan cemiyet ve partilere mani olunacağı’ ibaresi de önemlidir. Zira kurulan sol partiler Sovyet yanlısı oldukları ve komünizm propagandası yaptıkları gerekçeleriyle kapatılmışlardır. Dolayısıyla İnönü’nün bu konuşmasının, ileriki uygulamaların habercisi olduğu yorumu yapılabilir.

2. 1946 - 1952 Arası Solda Partileşme Girişimleri

1946’da Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliğin ardından sol gruplar içinde partileşme çabaları esas itibariyle iki parti etrafında şekillenmiştir: Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Şefik Hüsnü Değmer’in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP). Araştırmacılar arasındaki genel kanı, bu ikisi dışındaki diğer sol partilerin önemli bir varlık gösteremedikleri yönündedir. Mete Tunçay

“1960’a kadar Türkiye’de Sosyalizm” makalesinde “bu dönemde ikisi ciddi olmak üzere toplam dokuz tane sol parti kurma girişiminde bulunulduğunu, bu ikisinin TSP ve TSEKP, bunların dışındakilerin ise Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Liberal Sosyalist Partisi (LSP), Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi (EKİP), Türk Sosyal Demokrat Partisi (TSDP), Sosyal Adalet Partisi (SAP) ve Çiftçi ve Köylü Partisi (ÇKP)” olduğunu belirtir. Mete Tunçay, EKİP’in “Turancı” olduğu notunu düşmüştür. (Tunçay, 1988:1954) Taner Timur ise; TSP ve TSEKP dışındaki partilerin adlarını dahi zikretmez. (Timur, 1991:81) Hüsamettin Özdoğu, Şahap Kılıncımlı’ya yazdığı mektupta sosyalist partiler olarak TSP, TSEKP, İÇP, TSDP, SİP, SAP, LSP’nin adları saymış ve TSP ile TSEKP dışındakiler için ise şunları söylemiştir: “Bunlardan beş tanesi zaten işçi sınıfının davasında rol oynayacak kabiliyette rehber bir kadroya malik olmadıkları gibi, bu davayı ileri götürecek bir doktrine, strateji ve taktiğe sahip değildirler. Bunlar daha ziyade diğer burjuva partileri tarafından maskelenerek amele sınıfının inkılâpçı hareketini önlemek için ileri atılmış birer tuzaktır.” (Topçuoğlu, 1976:42)

Dönemin tanıklarından Abidin Nesimi’nin anılarından öğrendiğimize göre bu partiler kurulmadan evvel Cami Baykurt’un bir parti kurma girişimi olmuştur. (Nesimi, 1977:220) Çok partili siyasal hayatın başlayacağını sinyalleri verildiğinde gerek komünistler gerekse de Türkiye Komünist Partisi (TKP) dışındaki sosyalist ve demokrat unsurlar faaliyetlerini hızlandırmışlardır. TKP bir yandan “ileri demokrat cephe” oluşturmaya çalışırken (ki bu, Nesimi’ye göre Tan olaylarından önce Görüşler Dergisi etrafında Celal Bayar Grubu ile yapılmaya çalışılıyordu.) öte yandan legal parti olanakları araştırıyordu. Cami Baykurt’un parti kurma girişiminde Abidin Nesimi de program hazırlığında bulunuyordu. Daha önce değinildiği gibi partinin yayın organı olması planlanan Yeni Dünya Gazetesi, Tan Olayları sırasında tahrir edilince partinin kurulması olasılığı da ortadan kalkmıştır. Nesimi “2. Dünya Savaşı sonlarından itibaren bir sosyalist parti kurma düşüncesinin olduğunu ve bu planını Cami Baykurt’un kuracağı partiye katılarak gerçekleştirmek istediğini” anlatıyordu. (Nesimi, 1977:220) Bu partinin kurulması çabalarında Mareşal Fevzi Çakmak’ın da adı geçiyordu. Fakat Şefik Hüsnü Değmer Mareşal’in parti başkanı yapılmasına karşı çıkıyordu. Netice itibarıyla Tan olayları bu partileşme sürecini kesintiye uğratmış ve partinin kurulması gerçekleştirilememiştir.

Cemiyetler Kanunu’nun değiştirileceğinin haberi kurultayda verildikten hemen dört gün sonra 14 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist Partisi, kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı’na sunmuştur. Kanununda değişiklik yapılmadan bir ay önce sosyalist bir parti kurma girişiminde bulunan Esat Adil Müstecaboğlu’nun bu başvurusu hükümet tarafından kabul edilmiştir. Tevfik Çavdar “Esat Adil’in Aralık 1945’de Şefi Hüsnü ile bir parti kurma konusunda anlaştıklarını fakat Esat Adil’in daha erken davranarak partisini kurduğunu” belirtmektedir. (Çavdar, 1999:406) Esat Adil TKP geleneği dışından gelen bir isimdi ve eski bir hukukçuydu. Kocaeli Savcılığı’nda başyardımcılık ve İmralı Hapishanesi’nde müdürlük yapmıştı. Emin Karaca, TSP’nin kuruluşuyla ilgili şunları yazmıştır: “Mevcut şartlardan legal bir sosyalist parti kuruluşu için yararlanmayı öne alan yeraltındaki Türkiye Komünist Partisi’nin merkez yönetimi yaptığı bir Plenum toplantısıyla konuyu görüştü. Kurulması düşünülen legal sosyalist partinin başkanlığı için TKP’nin bilinen kadrolarının dışında sola yakın ve popülaritesi olan bir kişi düşünüldüğünden, emekli mareşal Fevzi Çakmak, Cami Baykurt ve T. Rüştü Aras isimler ortaya atıldıysa da hiçbirini kabul görme-yince, Esat Adil ismi üzerinde anlaşıldı. Yeraltındaki TKP’nin İstanbul Vilayet Komitesi

Sekreteri Hüsamettin Özdoğu ve Merkez Komitesi üyesi Sarı Mustafa’nın (Börklüce) da legale çıkarak Esat Adil ile birlikte kurulacak partinin Politbürosu’nu oluşturmaları kararlaştırıldı.”(Karaca, 1988a:1930) TSP, belki TKP kontrolünde kurulmuştu ancak, illegal kadroları açığa çıkarmamaya özen göstermiş, sendikalaşmaya önem veren bir örgütlenme oluşturmuştur. Mustafa Börklüce TKP içinden geliyordu, Esat Adil bürokrasiyi iyi tanıyan bir yöneticiydi, Hüsamettin Özdoğu ise işçi örgütlenmesini yürütme deneyimi olan bir kişiydi. Bu açıdan bakıldığında TSP yöneticilerinin ihtiyatlı bir örgütlenme içinde oldukları ve TKP’nin illegal örgütlenmesi içindeki isimleri ön plana çıkartmadıkları söylenebilir.

Abidin Nesimi anılarında Esat Adil’in partinin başına geçişini şöyle anlatmaktadır: “Esat Adil parti tüzüğünü o tarzda düzenlemişti ki, partinin genel sekreterliğinin el değiştirmesine imkân yoktu. Partinin genel merkezinde etkili olmalarına rağmen, Dikmen Yazı Ailesi’nden hiç kimse kurucular arasında yer almamıştı. Dikmen Yazı Ailesi, partinin tüzüğünü değiştirmek ve Dikmen başyazarı Cami Baykurt’u parti genel sekreteri yapmak çabasıındaydı. Durumdan haberi olmayan genel merkez üyesi Alaattin Hakgüder, Dikmen Yazı Ailesi tarafını değil Esat Adil tarafını tuttu. Bu suretle Esat Adil genel merkez toplantısında altıya karşı yedi çoğunluğu sağladı. Genel merkez üyesi Behçet Atılğan, Aziz Ziya ve Fehmi Yazıcı partiden ayrıldılar.”(Nesimi, 1977:221)⁷ Nesimi’nin değerlendirmesine göre “Esat Adil yanlış ata oynayarak TSP’yi kurmuştur. Ne Refik Nevzat yoluyla 2. Enternasyonal’i ne de Hüsamettin Özdoğu ve Mustafa Börklüce yoluyla Türkiyeli komünistleri partisine toplayabilmiştir. H. Özdoğu ve M. Börklüce yoluyla Esat Adil’in partisine kaymalarını önlemek için Şefik Hüsnu de Cami Baykurt’un kurmayı tasarladığı partinin programı doğrultusunda bir parti kurmuştur.”(Nesimi, 1977:232)

TSP’nin partileşme süreci TKP içinde görüş ayrılıklarına neden olmuştu. Çok geçmeden eskiden beri TKP geleneği içinde yer alan Dr.Şefik Hüsnu Değmer de 19 Haziran 1946’da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’ni (TSEKP) kurmuştur. Fakat TSEKP, TSP’nin stratejisinin aksine TKP içindeki birçok kadroyu legale çıkartarak, keskin bir örgütlenme politikası izlemiştir. İki parti arasındaki çekişme partilerin yayın organlarına da yansımıştır. TSP ve TSEKP arasındaki temel tartışma ve çatışma konusu ise işçi sendikalarının yatay mı, dikey mi kurulması gerektiği üzerineydi. TSEKP yöneticileri TSP kurulurken legale çıkma kararı almışlardı. Ancak birkaç ay sonra artık TSEKP’yi kurmuşlardı ve kendi programlarının TSP’ninkinden daha ileride olduğunu savunuyorlardı. SSCB İlimler Akademisi de TSEKP’i o dönem kurulan partiler arasında “tek ilerici yasal parti” olarak tanımlamış ve partinin lideri Şefik Hüsnu’yü de Türkiye işçi sınıfı davasının seçkin savaçısı olarak nitelendirmiştir. (SSCB İlimler Akademisi, 1978:347). SSCB İlimler Akademisi açıkça TSP’e karşı, TSEKP’den yana tavır takınmıştır. Ancak burada vurgulanması gereken ilginç bir nokta, SSCB İlimler Akademisi’nin TSEKP’nin program ilkeleri diye sunduğu demok-

⁷ Konuya ışık tutması bakımından Abidin Nesimi’nin Alaaddin Hakgüder’e yazdığı 8 Ekim 1946 tarihli mektup dikkat çekicidir. Nesimi bu mektubun aslının kendisinde olmadığını belirtmektedir. Mektup yürütülen davalarda delil olarak kullanılmıştır. Mektubun tamamını Fethi Tevetoglu, “*Türkiye’de Sosyalist, Komünist Faaliyetler (1910-1960)*” adlı 1967 yılında Ankara Ayyıldız Matbaası tarafından basılan kitabında yayınlamıştır. Mektupta Esat Adil ve Şefik Hüsnu’nün kurdukları partilerle ilgili bilgiler vardır ve Nesimi de bu iki parti karşısındaki tavrını ortaya koymaktadır. Nesimi ilk programı ve nizamnamesini kendisinin hazırlamış olduğu TSEKP’den yanadır. Nesimi ayrıca 1945’de Cami Baykurt’un kurmayı planladığı parti için de bir program hazırlamıştır. (Nesimi, 1977:220) İşte bu program TSEKP’nin programıdır.

ratlaşma, sosyalizm, yurtseverlik, enternasyonalizm, barış ve laikliğin aslında TSEKP'nin değil TSP'nin program ilkeleri olduğudur.

Abidin Nesimi, Atilla Akar ile olan röportajında Şefik Hüsnü'nün programını daha sol bir program olarak nitelendirmiş ve TSP ile TSEKP'nin kuruluşlarını Türkiye'de sosyalist hareketin ilk örgütsel bölünmesi olarak tanımlamıştır. Bunun nedenini Şefik Hüsnü'nün kariyerizmi ile açıklayan Nesimi, bu yorumunu destekleyen şu olayı anlatıyordu: “Şefik Hüsnü, Tünel'de Münir Selim'e rastlıyor, bir parti kurma teşebbüsüne geçeceğini söylüyor. Münir Selim de ona ‘Yahu doktor Türkiye, Amerika'nın peyi olma yolunda. Bu durumda senin kuracağın partiyi derhal kapatırlar’ diyor. O da biliyorum ama ne yapayım ki Esat Adil partiyi kurdu, benim kadrom nereden baksan otuz-kırk kişi. Onlar da Esat Adil'in partisine girerlerse benim hayat-ı siyasiyem tükenir’ diye cevaplıyor.”(Akar, 1989:150)

TSP içinden bir isim olan Behçet Atılğan da, Esat Adil ile anlaşamayarak partiden ayrıldığını ve aslında Şefik Hüsnü'yü daha haklı bulduğunu belirtiyordu. Behçet Atılğan'a göre Esat Adil lider olarak yetersizdi. Belçika'da eğitim görmesinden dolayı Belçika Sosyalizmi'ne daha yakın ve 2.Enternasyonal çizgisine daha uygun bir çizgi tutturmuştu. TSP, TSEKP'den daha önce kurulmuş fakat onun kadar gelişmemişti. Atılğan, Moskova Radyosu'nda İsmail Bilen'in TSP aleyhine bir konuşma⁸ yaptığını hatırlatarak (Akar, 1989:87-88) Sovyetler'in TSEKP'den yana tavır aldığını pekiştiriyordu. Ancak TSP Türkiye'ye özgü ‘yerli’ bir sosyalizm anlayışında idi. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta, nedeni ister TKP içi sürtüşme, ister kişiler arası kariyer mücadelesi olarak kabul edilsin, Türkiye sosyalizminin örgütsel bir bölünme ile karşı karşıya kaldığıdır.

TSEKP örgütlenmesi içinde yer alan Dr. Hulusi Dosdoğru, bu iki partinin birleştirilmesi için gösterilen çabanın çoğunun TSP'den geldiğini vurgulamaktadır. Ona göre: “TSEKP, TSP'nin birleşme çağrılarına katılmış ancak aralarında uzlaşma sağlanamamıştır. Çünkü TSP, birleşmek için mevcut iki partiden kendilerini feshetmelerini şart koşmuştur. Oysa böyle bir yanlış taktik ancak iktidarın işine yarayacağından, TSEKP asla feshe yanaşmamıştır.”(Akar, 1989:90) İki parti arasında birleşme çalışmaları yürütülürken kuruluşlarının üzerinden henüz birkaç ay geçmiş olmasına rağmen bu partiler⁹, onlara bağlı sendikalar ve yayın organları sıkıyönetim kararıyla kapatılmışlar ve yöneticileri de komünizm propagandası yapmakla suçlanarak yargılanmışlardır. Şimdi bahsi geçen bu partileri ayrı ayrı inceleyelim.

2.1. Türkiye Sosyalist Partisi (TSP)

TSP 14 Mayıs 1946'da İstanbul'da Avukat Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından kurulmuştur. Partinin Genel Sekreteri Esat Adil, parti nizamnamesinin 14. maddesi gereği kurulan üç iş bürosundan birinin yani siyasi büronun da şefidir. Hüsametdin Özdoğu Teşkilat ve Teftiş Bürosu'nun, Mustafa Börklüce ise Sendika ve Cemiyetler Bürosu'nun başındadırlar.

⁸ Moskova Radyosu'nda TSP aleyhine yapılan bu konuşmaya Esat Adil'in verdiği yanıtı İbrahim Topçuoğlu kitabında yayınlamıştır. Bkz. İbrahim Topçuoğlu, *Neden İki Sosyalist Partisi: TKP Kuruluş ve Mücadelesinin Tarihi I, 2, 3 (1914-1960)*, İstanbul, Eser Matbaası, 1976, s:150-152.

⁹ Söz konusu partilerle ilgili özet bilgiler edinmek için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1952, N. Cevat Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ankara, Ulus Basımevi, 1950 ve *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1950.

Partinin yayın organları *Gün Dergisi* ile ilk sayısı 9 Temmuz 1946’da çıkan ve haftalık ya da aylık ama düzenli aralıklarla çıkmayan *Gerçek Gazetesi* idi. (Teziç, 1976:282) Ayrıca Esat Adil’in Etienne Fajon’dan Türkçe’ye çevirdiği üç broşür olan “Siyasi Mücadele ve Marksizm”, “Devlet ve İnkılap”, “Demokrasi ve Sosyalizm” de parti yayınları olarak yayınlanmıştır. (Çavdar, 1999:406) TSP’nin program ve nizamnamesinin yanında bir de 1951’de “TSP’nin Grev Hakkı Üzerindeki Görüşleri” adı ile yayımlanmış broşürü bulunmaktadır. *Gün Dergisi*’nin 12. sayısında çıkan yazıda partinin görüşü şu şekilde aktarılmaktaydı: “Programımız açıktır. Başkalarının istismarına vasıta teşkil etmeyen her türlü özel mülkiyet mahfuz ve mukaddestir....Geniş topraklara sahip olan zümrenin, geniş köylü tabakasını istismar ettiği, güç yaşama zorlukları içinde bıraktığı açıktır. Toprak ancak üstünde çalışanların malı olmalıdır. Şehirde yine işçi sınıfı istismar edilerek yarattığı elinden alınıp, ona yaşama hakkı vermeyecek derecede sefaletle sürüklenmektedir. Bu durum büyük işletmelerin millileştirilmesi, yani milletin müşterek mülkiyetine bağlandığı gün işçi sınıfı refaha, kültüre doğru yükselme yolunu tutmuş olur. Emperyalizmin müstemleke siyasetini hareketleriyle tasvip eden ve bütün gayretleriyle onun devamını temine çalışan sosyalistleri, aksi inkılâpçılık ile suçluyoruz.” (Sertel S., 1987: 324-325)

Esat Adil ve grubu yasal çalışmaya önem veriyorlardı. Çünkü gizli faaliyetlerin hedef kitleye tam olarak ulaşamadığını düşünüyorlardı. TSP, kuruluşunun ardından genel merkezinde konferanslar, dersler vermiş, çeşitli broşürler yayınlamıştır. 1946 yılı sonunda kapatılmış, ancak 20 Temmuz 1950’de bu tekrar kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. Partinin ikinci kez daha takviyeli bir kadro ile kurulduğunu söylenebilir. 21 Ekim 1950’de İzmir İl Merkezi’ni açmışlardır. (Topçuoğlu, 1976:149) Ayrıca *Gün ve Gerçek*’te Samsun Şubesi’nin¹⁰ açılmasına yönelik girişimlerde bulunulduğu ile ilgili haberler de yayımlanmıştır. (Gerçek, 14.07.1946, *Gün*, 30.11.1946)

TSP, partinin kuruluşunu ve faaliyetlerini programında şu ana prensiplere dayandırmaktaydı: “Türkiye Cumhuriyeti’ni tam bir halk devleti haline getirmek ve halkın kayıtsız şartsız kendi kendini idare etmesine imkân verici her türlü siyasî, iktisadî ve içtimaî mevzuatı tesis ve tatbik etmek. TSP bu prensiple demokrattır. (1.Madde) Türk milletinin refah, kültür, sağlık ve adalet seviyesini yükseltmek, vatandaşların ferdi gelişmelerini köstekleyen bütün sebepleri ve bu bakımdan mevcut her türlü iktisadî ve içtimaî adaletsizliği ortadan kaldırarak emek ve kabiliyetleri değerlendirmek. TSP bu prensiple sosyalisttir. (2.Madde) Ulusal beraberliğin, siyasî ve iktisadî hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak ve başka milletler için de bu hakkı tanımak. TSP bu prensiple milliyetçidir. (3.Madde) Bütün yeryüzü halk kitlelerinin emperyalist ve istisnaici tecavüzlere karşı işbirliği etmeleri, içtimaî ve kültürel birlikler kurmaları, harbin sebeplerini ortadan kaldırmak, hür, bağımsız fakat mütesanit milletlerden müteşekkil bir dünya düzeni kurulması için çalışmak. TSP bu prensiple beynelmilelci ve barışçıdır. (4.Madde) Tabiatüstü bir varlığa inanmak veya inanmamak konusunda kişilerin vicdan hürriyetine sahip olmaları ve bu alanda devletin tam bir tarafsızlık muhafaza etmesi laikliğin felsefi bir sonucudur. TSP bu prensiple laiktir. (5.Madde)”¹¹

¹⁰ TSEKP’ce yayınlanan *Sendika Gazetesi* 23 Kasım 1946 günkü sayısında; TSP Samsun Şubesi üyelerinin daha sonra sosyalist davalarına hizmet etme amacıyla parti değiştirdiklerini ve TSEKP’ye iltihak ettiklerini, TSP Samsun Şubesi’nin de kendini feshettiğini yazar.

¹¹ *Türkiye Sosyalist Partisi : 1-Program, 2- Nizamname*, İstanbul, 1946. Program ayrıca *Yeni Sabah Gazetesi*nde yayımlanmıştır, bkz. *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1946. Bunun yanı sıra TSP hakkında

Programda ayrıca vatandaşların iş, çalışma, özel mülkiyet haklarına, vicdan hürriyeti ve din serbestliği ile kültürel hürriyetlere vurgu yapılmaktadır. Eğitim konusunda, ilköğrenimin ana dille yapılacağı, orta, teknik ve yüksek öğrenimin ise parasız olması gerektiğine değinilmektedir. (14.Madde) Aile mutluluğunu zorlaştıran hukukî kayıtların kaldırılması, içtimaî sigortaların, kooperatiflerin, ana ve çocuk yurtlarının devletçe desteklenmesi (20. Madde) konularına da değinilen programda, idare şekli olarak cumhuriyet rejiminin ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsendiği vurgulanmaktadır. Milletvekillerinin üç, cumhurbaşkanının ise dört sene için tek dereceli, gizli oyla, millet tarafından seçilmesi, seçme yaşının on sekize indirilerek, nisbi temsil esasının benimsenmesi de parti programında ifadesini bulmaktadır. Programda ayrıca vergilerin demokratlaştırılması ve adil ölçülere dayandırılması (39.Madde), sendika ve birlikler kurulması (44.Madde), vatandaşların hak ve hürriyetlerini daraltan mevzuatın kaldırılması (52.Madde), köy ve şehirlerde medeni bir iskan ve imar planının uygulanması (57.Madde), basın hakkında herkesin yararlanmasının ve uluslararası haberleşme serbestliğinin sağlanması (63.Madde), hakiki demokrasinin temini (68.Madde) gibi unsurlara da yer verilmiştir.

Tarık Zafer Tunaya, Fethi Tevetoğlu, Erdoğan Teziç gibi yazarlar eserlerindeki çeşitli alıntılarda, partinin 1946 Seçimlerine katıldığını ama başarı sağlayamadığını yazmışlardır. Oysa TSP, söz konusu seçimlere¹² katılmamıştır. Ayrıca seçime katılmayı reddettiği yönünde bir beyanname yayımlamış ve hatta seçime katılmama sebeplerini yayın organı olan Gerçek'te duyurmuştur. (Gerçek, 10.07.1946) Seçim mevzuatının antidemokratikliğine vurgu yapılan bu beyanname aynı zamanda TSP'nin politikalarının da bir özeti niteliğindedir. TSP, kuruluşundan dört ay sonra sıkıyönetim kararı ile faaliyetleri durdurularak kapatılmıştır. TSP ile birlikte TSEKP ve bu partilere bağlı 15 sendika ile 6 yayın organı gazete ve dergi de kapatılmış, partilerin yöneticileri İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır.¹³ Sıkıyönetim Komutanlığı'nın "16 Aralık 1946 Harekatı" olarak anılan bu uygulaması ertesi gün Cumhuriyet Gazetesi'nde şöyle duyurulmuştur: "Sıkıyönetim Komutanlığı bölgesinde genel güveni sağlamak endişesi ile aldığı tedbirler uyarında iki komünist parti, bunlara bağlı gazete ve dergiler olan Sendika, Yığın, Ses, Gün, memleketin siyasi, hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yaptığı için Yorum Gazete ve Matbaası (4 ay için), TSP ve TSEKP ile bağlantısı olan sendikalar, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü, mevcut iktisadi ve içtimaî nizamları bozmaya çalıştıkları gerekçesiyle kapatılmış ve faaliyetlerine son verilmiştir. Bu partilerin fikirlerini yayan Nor Or ve Dost Gazeteleri, Büyük Doğu Dergisi ve matbaaları kapatıldı. Esat Adil ve Şefik Hüsnü ile tanınmış komünistler dün tevkif edildi." (Cumhuriyet, 17.12.1946) Yargılanan partililer 1948 Temmuz ayında beraat etmişler ve

bilgi ve programın incelenmesi için bkz. "Sosyalist Parti Etrafında Bazı Düşünceler", *Yeni Sabah*, 29 Haziran 1946 (Yazan: Alaybeyoğlu), "TSP'nin Grev Hakkı Üzerindeki Görüşleri", İstanbul, 1951, "Dört Sosyalist Parti", A. Emin Yalman Başyazısı, *Vatan*, 3 Temmuz 1946.

¹² 1946 Seçimlerine katılmayan partiler şunlardır: Sosyal Adalet Partisi (SAP), TSDP, TSİP, TSP, TSEKP.

¹³ Abidin Nesimi, Atilla Akar ile yaptığı röportajda TSP'nin kapatılmasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Esat Adil'in kadrolarında birkaç kişi polisti. Daha önce Veli Kasımoğlu diye bir genç vardı TSP'de. Bu genç bir ara TSP'den Kemal diye birine 'sen polissin' diyor. Hakikaten parti kapatılınca, bu polis resmi elbiselerini giyip, bizzat Veli Kasımoğlu'nu o tutukluyor." (Akar, 1989:150)

TSP 1950 yılında tekrar kurulmuştur. TSP’li Muammer Erol, partinin ikinci dönemine ilişkin şunları söylemektedir: “Esat Adil Amerikan yardımını savundu derler. Evet doğrudur. Ama nasıl? Bu Amerikan taraftarı olmak değildir. Ama o, toplum kalkınmasında bazı dış yardımların üretici güçlerin gelişmesine yararı olacağı kanaatindeydi. Esat Adil Türkiye’nin iç ekonomik dengelerinin yetersiz olduğunu düşünüyordu. Ama bunu emekçi sınıfın yararlanacağı tarzda düşünüyordu. Herhalde Marshall Planı’nda olduğu gibi değil.” (Akar, 1989:155) Tevfik Çavdar TSP’nin 16 Eylül 1951’de yapılan ara seçimlere katıldığını yazar. (Çavdar, 1999:406) F. Tevetoğlu ise Esat Adil’in seçimde oy kullanan 175978 kişiden 219 tanesinin, S. Kaya ise 220 tanesinin oylarını aldığını yazar. Tevetoğlu ayrıca, 1952’de TSP’nin İstanbul İl İcra Komitesi’ni Esat Adil, Asım Bezircioğlu, Vahid Kırılcım, Şinasi Erken, Örfi Akkoyunlu, Nureddin Sülkan ve Sıdkı Eser’den oluştuğunu belirtmektedir. (Tevetoğlu, 1967:541)

Sonuç olarak legal örgütlenmeye önem vermiş olan, ulusal, yerli, Türkiye’ye özgü bir sosyalizm anlayışını savunan TSP’nin, 1950’de yeniden başladığı siyasal faaliyet de çok uzun sürmemiş, 1952 yılında yine komünizmi yaymakla suçlanarak kapatılmıştır. Partinin kurucuları yeniden yargılanmış ve sekiz yıl süren mahkemelerin ardından beraat etmişlerdir.

2.2. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)

TSEKP 20 Haziran 1946’da İstanbul’da Dr. Şefik Hüsnü Değmer tarafından kurulmuştur. Dr. Şefik Hüsnü 1919’da kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nın da kurucularındandır. TSEKP’nin diğer kurucuları ise Ragıp Vardar, Fuat Bilege, Dr.Habil Amato, İstefo Papadopoulos, Müntakim Öçmen ve Hayrettin Emin Manoğlu’dur. Partinin Daimi İcra Komisyonu üyeleri ise Başkan ve Umumi Katip Vekili Şefik Hüsnü Değmer, üyeler ise Ragıp Vardar, Fuat Bilege, Müntakim Ölçmen ve Dr. Habil Amato’dur. Partinin 39 maddelik ana nizamnamesi, nizamnamenin bir izahı ve 45 maddelik faaliyet programı vardır.¹⁴ Partinin uzak gayesinin tanımlandığı programın 2.Maddesi şu şekildedir: “Partinin uzak gayesi, geniş halk yığınlarının gittikçe daha ziyade yoksullaşması sonucunu doğuran iş gücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak, büyük istihsal vasıtalarını milletin müşterek mülkiyetine geçirmek, bir sosyalist demokrasi içinde bütün millet fertlerine yüksek bir geçim seviyesi ile mesut bir hayat sağlamaktır.” Partinin yakın gayesi ise 3.Maddede şöyle tanımlanır: “TSEKP mevcut iktisadî ve siyasî şartların bu ana gayenin bugünden yarına gerçekleşmesi için, henüz daha gereği gibi olgunlaşmamış bulunduğunu ve memleketimizde sosyalizme halkçı bir devletçilik ve emekçi yığınlarının süratle genişleyen ölçülerde şuurlu ve teşkilatlı kontrol faaliyetleri ve iktisadi-siyasi savaşları yollarından ulaşması imkân dışı olmadığını hesaba kattığı için, yaşamakta olduğumuz devrede yakın hedef olarak bütün gayretlerini şu noktalar üzerinde toplayacaktır: a) Memleketin ekonomik, politik ve sosyal hayatının bütün gelişmelerinde, şehir ve köy emekçi halk yığınlarının demokratik hak ve hürriyetlerden gerçekten faydalanmalarını, iç ve dış siyasetimizin tayininde doğrudan doğruya söz sahibi olmalarını sağlamak; b) Şehir ve köylerdeki emekçi halkın, anayasanın tekmil vatandaşlara tanıdığı hak, serbestlik ve dokunulmazlıklardan faydalanmalarını güçleştiren ve bazı hallerde imkânsız kılan bütün kanuni ve idari engellerin kaldırılmasını sağlamak; c) bu halk yığınlarının, kendi hayati menfaatlerini korumak maksadı ile bizzat kuracakları

¹⁴ *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Ana Nizamname ve Faaliyet Programı*, İstanbul, 1946.

meslek birlikleri (sendikalar) vs. ekonomik, sosyal ve kültürel cemiyetler, kulüpler, gece mektepleri etrafında teşkilatlanma teşebbüslerine her suretle yardımda bulunmak ve böylece milleti teşkilatlı, demokratik bir bünyeye kavuşturarak, bu sarsılmaz temel üstünde milli istiklalimizi gereği gibi sağlamlaştırmak; d) Türkiye emekçi ve köylülerini ve onların tabii müttefikleri olan sosyal zümreleri -ırk, din ve mezhep farklarına, deri rengine, yerli veya muhacir olmalarına bakmaksızın- yerli ve yabancı sermayedarların sömürmelerine ve siyasi baskılarına karşı korumak, irtica ve faşizme karşı aralıksız ve sistemli bir mücadele yürütmek; e) İleri-demokrat prensiplere göre, halk faydasına geliştirilecek devlet sınaî-ticari işletmelerinde ve onlar dışında kalacak hususî işletme ve fabrikalarda, emekçi gücünün; demokrat cumhuriyet idaresine kabul ettireceğimiz sıhhi iş şartları, kollektif mukaveleler ve içtimâî sigortalar çerçevesi içinde sendikaların sıkı kontrolleri altında korunmasını ve dolgun gündelikler karşılığında kullanılmasını sağlamak; f) Teşkilatlı emekçi ve köylü yığınlarının, aralıksız kaban dalgalar halinde, iktisadî istekler hareketlerine ve siyâsî savaşlara atılmalarına yardım ve bütün bu faaliyetleri atbaşı yürütmek suretiyle, memleketimizde sosyalist bir cemiyete geçiş şartlarının gelişmesini hızlandırmak.” Bu maddeler partinin politikasının ana çerçevesini de çizmektedir.

Programın 4. Maddesinde partinin faaliyet konusu tanımlanmıştır. Buna göre “TSEKP, anayasanın belli başlı hükümlerine aykırı olarak yürürlüğe sokulmuş bulunan bütün nizamname ve kanunların kaldırılmaları için çalışılacağını, kişilerin her türlü hak, özgürlük ve dokunulmazlıklarının korunacağını ve bunları hiçe sayan antidemokratik tüm nizamname, içtihat kararları ve kanunların kaldırılması ve düzeltilmesi uğrunda elinde mevcut bütün vasıtalarla, parlamento içinde ve dışında mücadele yürütecektir.” 6. Maddede seçim kanununun değiştirilmesi, seçimlerde gizli oy esasının benimsenmesi, seçme yaşının on sekize, milletvekili seçilme yaşının ise yirmi beşe indirilmesi gibi konulara değinilmektedir. Faşizme karşı mücadele, (7.Madde) partilerin, sendikaların, kooperatiflerin mücadele birliği yaparak ileri-demokrat cephe içinde hareket etmeleri (8.Madde) esasları da programda yer alan diğer konulardır. İşçilerin hak ve menfaatlerinin korunması, ileri bir iş kanununun çıkartılması, eşit iş için ücret prensibinin kabulü de partinin savunduğu diğer politiklardır. (9-12.Madde). Köylülerin de haklarına geniş bir şekilde yer veren TSEKP, ziraat üretimini artırmak, toprak reformunu demokratik esaslara göre yeniden düzenlemek ve istismarı önlemek gibi önerilerde de bulunmaktadır. (13-15.Madde). Dış ilişkiler konusunda ise BM Anayasası’na uymak, barışçı demokrat devletlerle işbirliği ve anlaşma zemini aramak, Balkan devletleriyle sıkı dostluk ve işbirliği ilişkisi içinde bulunmak, İngiltere ve ABD ile ilişkileri geliştirmek ve sağlamlaştırmak, Akdeniz’de emperyalist manevralara alet olmaktan kaçınmak ve milli menfaatimizi korumak, ilerlemeyi kösteklemek amacındaki sendika, sınaî ve ticari karteller ve özellikle de yabancı tröstlerin iktisadî bünyemize sızmalarını önlemek, sıkı bir halk kontrolü sağlamak şeklinde politikalar benimsemiştir. (16-22. Madde) İdari mekanizmanın sadeleştirilmesini öneren TSEKP, kâr için değil geniş halk kitlelerinin ihtiyaçları için üretimi esas alan halk devletçiliğini savunmaktadır. (27.Madde) Bunun yanı sıra vergi sisteminin demokratik ve adil esaslara göre yeniden düzenlenmesi gerektiği dile getirilmektedir. (32.Madde)

TSEKP’nin İstanbul’daki yayın organları haftalık yayınlanan Sendika Gazetesi ve Ankara’da iki haftada bir yayımlanan Söz Dergisi’dir. Söz’ün sahibi Asaf Ertekin, Yazı İşleri Müdürü ise Yaşar Çöl’dür. Söz 15 Mayıs 1946 ile 1 Aralık 1946 arasında toplam 7 sayı çıkmıştır ve 16 Aralık Harekâtı’nda TSEKP ile birlikte kapatılmıştır. Söz’de yayımlanan

yazılar arasında Yaşar Çöl’e ait “İşçi Sigortası”, Behice Boran’ın kaleme aldığı “Üniversite Muhtariyeti” “Seçim Hakkı ve Demokrasi”, Adnan Cemgil’in “ve Aydın Despotlar” Zeki Baştımaz’ın “Dünya Sendikaları Konfederasyonu” gibi yazılar sayılabilir. Söz’ün 4. sayısında “Basın Hürriyeti” başlığı ile Behice Boran imzalı bir yazı yayımlanmıştır. Boran yazısında, “...Basın üzerinden hükümetin baskı ve müdahalesinin kalkmasını, basın hürriyete kavuşturularak geliştirilip, kuvvetlendirilmesini” savunarak şöyle devam etmektedir: “... Asıl mesele kanunların verdiği hürriyetlerin yalnız belli zümrelere münhasır kalmaması, halkın ekseriyetinin bu hürriyetlerden fiilen faydalanabilmesi için gereken şartların ve vasıtaların temin edilmesidir.” (Söz, 1.7.1946) Söz’ün yine aynı sayısında Asaf Ertekin imzasıyla yayımlanan “4 Aralık Hadisesi” adlı makalede ise Tan olaylarının üniversiteli gençlere mal edilmesinin gerçekte bir ilgisinin olmadığı belirtiliyordu. (Söz, 1.7.1946) 1 Ağustos 1946’da yayınlanan derginin 5. ve 6. sayılarında Zeki Baştımaz’ın yazdığı “Sınıflar ve Partiler” başlıklı makaledeki şu cümleler konumuz açısından dikkat çekicidir: “İşçinin davasını benimsemiş görünen hatta bazen onun şiarlarına bürünerek ortaya çıkan birçok partiler işçinin değil onun karşısındaki sınıfın davasına hizmet ederler... Nazariyesi, tecrübesi ve işçi kitlesine bağları zayıf, hatta işçi sınıfının ideolojisiyle hiçbir ilgisi olmayanların partileri hangi adı taşırlarsa taşınsınlar bir işçi partisi olmaktan uzaktırlar.” (Söz, 1.8.1946) Burada o günlerdeki çekişmeyi yansıtır biçimde kastedilen TKP geleneği dışından olduğu için işçi sınıfına yabancı olarak suçlanan Esat Adil ve partisi TSP olsa gerek.

TSEKP’nin bir diğer yayın organı Adana’da çıkan Başak Dergisi idi. Başak’ta Ruşen Akkor, A. Kırçalı, Mümtaz Gökler, Kamuran Çokçalış, Salim Günay, Y. Tacettin Koran gibi isimler yazmaktaydılar. Başak Dergisi’nin de parti kapatılırken yayın hayatına son verilmiştir. İzmir’de çıkan Havadis Gazetesi ve Yığın Dergisi de partiyi destekleyen diğer yayın organlarıdır. Yığın’ın sahibi ve yazı işleri müdürü Adil Yağcı idi. Yığın, 1 Ekim 1946’dan 1 Aralık 1946’a kadar ikişer hafta ara ile toplam beş sayı çıkmış ve sonrasında kapatılmıştır. Yığın’da yazan yazarlar arasında Abdülbaki Gölpinarlı, Hüsamettin Bozok ve Kemal Bilbaşlar da bulunmaktaydılar.

TSEKP, Ankara, Balıkesir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Adana, İzmir, Gaziantep, Samsun ve İzmit’te şubeler açmıştır. Rasih Nuri İleri, Emin Karaca’ya verdiği röportajda partinin Adana İl Örgütü’nün kuruluşu ile ilgili şunları anlatmaktadır: “Önce Esat Adil’in TSP’si kuruldu. Parti kurucularından Macit Güçlü bana ‘TSP Adana İl Örgütü’nü kurar mısın?’ teklifini getirdiği sıralarda Dr.Şefik Hüsnü’nün de bir parti kurduğu haberi geldi. Ben Şefik Hüsnü’nün partisi TSEKP’den yana tutum takındım. Derhal Esat Adil’e bir mektup yazarak bölün-menin aleyhinde olduğumu bildirdim ve arkasından TSEKP’nin Adana İl Örgütü’nü kurdum. İlk üyemiz de Arif Dino idi.” (Karaca, 1996b:62) TSEKP bunlardan başka bir de İstanbul’da gençlik teşkilatı kurmuştur.

TSEKP de TSP ve diğer partiler gibi çok kısa süre faaliyet gösterebilmiş ve bahsettiğimiz gibi yayın organları ile birlikte 16 Aralık 1946’da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır. “TSEKP’nin programında ‘Halk Devletçiliği’ adı altında savunulan İktisat politikası aslında sosyalizmin gerisindedir.” değerlendirmesini yapan Taner Timur, TSEKP davasıyla ilgili olarak da şunları yazmaktadır: “TSEKP davası gizli yürümüş ve dava ile ilgili belgeler yayımlanmamıştır...Davanın daha önceden tespit edilen delillerden ziyade özel metotlarla yürütülen soruşturmalar sırasında elde edilen delillere dayandığı anlaşılmaktadır. Davayı yürüten Sıkıyönetim Mahkemesi savcısı “İfşa Ediyorum” başlığı

ile kaleme aldığı yazı dizisinde¹⁵ TSEKP lideri Şefik Hüsni'nün ifadesinin geçmişle ilgili kısmını vermekte, partiyle ilgili kısmını ise vermemektedir.”(Timur, 1991:84-85) Aslında bu konu tam anlamıyla aydınlığa kavuşmamıştır. “Şefik Hüsni'nün parti kapatıldıktan sonra tutuklanınca TKP içinde eski etkinliğini kaybettiği ve yerine Zeki Baştımar'ın öne çıktığı ileri sürülmektedir.”(Çavdar, 1999:407)

2.3. Türkiye Sosyal Demokrat Partisi (TSDP)

TSDP 26 Nisan 1946'da İstanbul'da kurulmuştur. Partinin kurucuları, Genel Başkan Cemil Alpay, işçi Sadık Acarlı, emekli Binbaşı Mustafa Yıldız ve kasadar üye Yakup Savaş'tır. (Tunaya, 1952:695) Partinin, Kurtuluş Savaşı sırasında kurulmuş olan Sosyal Demokrat Fırkası'nın devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu durumu Cemil Alpay, İçişleri Bakanlığı'na sunduğu partinin kuruluş dilekçesinde şöyle dile getirmiştir: “Memleketime ve milletime hizmet etmek maksat ve gayesiyle evvelce kurmuş bulunduğum Sosyal Demokrat Partisi adındaki siyasi cemiyeti bu kere ihyaen Türkiye Sosyal Demokrat Partisi adı ile yeniden kurdum.” Partinin amaç ve prensipleri; parti programında özetle: “Vatandaşların söz, vicdan, fikir, yazı hürriyetlerine, mesken ve şahıs dokunulmazlığına din ve mezhep farkı gözetmeksizin saygı göstermek, tek dereceli seçim sistemini getirmek, emekliler bakanlığını kurmak, tarım, ticaret ve endüstriyi sosyal demokrat temellere dayandırmak, sendikalar kurmak, tarımda teşkilatlanmayı sağlamak, toprak reformunu yeniden düzenlemek, adli, mali ve kültürel teşkilatları, finans ve vergi sistemini yeniden düzenlenmek, milletvekillerinin seçilme süresini dört yılla sınırlandırmak, dış politikada barışı sağlamak ve cumhurbaşkanlığının tarafsızlığını savunmak”¹⁶ şeklindedir. Pek fazla faaliyette bulunamayan ve etkin varlık gösteremeyen partinin yayın organı yoktur. Herhangi bir kongre düzenlenmemiş, seçimlere iştirak etmemiştir. Parti Cemil Alpay'ın 1951'de ölümünden sonra, kurucu sayısının üçün altına düşmesi nedeniyle münfesihi addedilmiştir. (Cumhuriyet, 17.02.1961)

2.4. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)

TSİP 24 Mayıs 1946'da, Sabit Şevki Şeren, Hüseyin Türkgeldi, Hasan Yaşatürk, Fehmi Ünal, Orhan Taner, Orhan Arıburnu tarafından İstanbul'da kurulmuştur. TSİP'nin parti politikalarını, amaç ve prensiplerini belirttiği programı oldukça geniştir. Parti programının ana çerçevesi şu şekildedir: “Anayasaya harfiyen hürmet edilmesi, millîleşmiş, halk diline ve İstanbul lehçesine uygun olarak kullanılan dilin yeniden düzenlenmesi, cumhuriyet rejiminin ve toprak bütünlüğünün muhafaza ve müdafaa edilmesi, milli hakimiyetin millete ait olduğu prensibinin kabulü, milletvekillerinin tek dereceli, gizli oyla, dört yıl için seçilmesinin sağlanması, cumhurbaşkanının tarafsızlığının temini ve meclis sisteminin muhafazası.” Bunların yanı sıra programda ırk, din, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin

¹⁵ Kazım Alöç Yeni Gazete'de Nisan, Mayıs 1967 aylarında “İfşa Ediyorum” başlığı altında anılarını kaleme almıştır. Bu yazı dizisi Sıkıyönetim Mahkemesi Savcısı olarak görev yapmış Kazım Alöç'ün ifadeleriyle dönemin olaylarına ışık tutucu niteliktedir.

¹⁶ Partinin kuruluş dilekçesi ve programı 1950 yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan *Türkiye'de Siyasi Dernekler* adlı eserin II. Cildinde sayfa 265-269'da bulunmaktadır.

tüm insanların hak ve hürriyetlerinin her alanda korunmasına yönelik etraflı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelerden bazıları, oyların serbestçe kullanımı, on sekiz yaşını dolduran herkesin siyasi haklara sahip olmasının sağlanması, Seçim Kanunu’nun nisbi temsil esasına göre yeniden düzenlenmesi, yaşam ve geçim hakkının korunmasıdır. Ayrıca, sınai ve ticari işleri sosyal prensiplere göre yeniden düzenlemek, işçiye insani durum temin etmek, harbe ve haksızlıklara son vermeğe çalışmak, üretim kaynaklarının işletmeleri sonucunda elde edinilen geliri kamuya maletmek, işçi birlikleri kurmak, idarede adem-i merkeziyet, dış politikada uluslararası barışı ön planda tutmak gibi hususlar da programda ifadesini bulmuştur. TSİP programında, adaleti mülkün temeli olarak vurgulamaktadır. Aile ve nüfus işlerine geniş bir düzenleme getirilmekte, eğitim politikaları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: “Aile hukukunun eksikleri tamamlamak, genel nüfus, ahvali şahsiye, personel işlerini düzenleyecek ayrı bir bakanlığın kurulması, ilk ve orta öğretimin mecburi olması, okulla aileler arasında işbirliğinin sağlanması, halk yetiştirme kurslarının kurulması....” Bunların dışında, halkevlerinin herhangi bir siyasi partinin propaganda aracı ve sahası olmaktan çıkarılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve köylere sağlık hizmeti ulaştırılması, sendikaların kurulması, grev hakkının savunulması, memleket içi ticaretin tamamen serbest olması, dış ticaretin de iç piyasanın, sınai, zirai genel istihsal ve istiklalin ihtiyaç derecesine göre tanzim edilmesi, alım, satış, istihsal, istihlak kooperatiflerinin kurulması, vergilerin takside bağlanması, ülke içi ve dışında propaganda ve basın işlerini düzenleyen ve denetleyen bir bakanlığın kurulması, bütün siyasi partilerin eşit muameleye tabi tutulması, partilerin program ve prensiplerini yaymalarına, ülke içinde teşkilatlanmalarına mani olacak kanuni tedbir ve zihniyetlerin değiştirilmesi konuları da programda ifade edilmektedir.¹⁷ TSİP de önemli ve etkin bir faaliyet gösteremeyerek, 10 Ekim 1948’de infisah edecektir yani kendi kendine dağılacaktır.

2.5. Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP)

TİÇP, 17 Haziran 1946’da İstanbul’da kurulmuştur. Kurucuları Avukat Ethem Ruhi Balkan, marangoz Selahattin Yorulmazoğlu, Mülkiye Kaymakamlığı’ndan emekli Mehmet Şükrü Sekban, gazeteci Necmettin Deliorman, makinist İrfan Recep Nayal, çiftçi Ali Esenkova, gazeteci İbrahim Tokay’dır. Parti İstanbul’da kurulmuş fakat kısa sürede birçok ilde şube açmıştır. “Sivas’ta açılan şubenin müteşebbis heyeti Nuri Mekisi başkanlığındadır. Amasya şubesinin başkanlığını ise Mehmet Hazer üstlenmişlerdir.” (Yeni Sabah, 19.07.1946) Bunlardan başka Uşak, Eskişehir, Edirne, İzmit’te de merkez şubeler açılmıştır. İstanbul’daki bucak ve ocaklar ise, Yedikule, Eyüp ve Çubuklu’dadır. (Tevetoğlu, 1967:546) “Ayrıca Aydın ve Bursa’da da şubeleri bulunan TİÇP, İstanbul’da da Beyoğlu Kaza Merkez Şubesi’ni Suavi Raşitoğlu başkanlığında 700 aza ile açmıştır.” (Yeni Sabah, 10.07.1946) Böylelikle TİÇP’nin açtığı toplam şube sayısı on yediye ulaşmıştır.

Partinin yayın organı yoktur. 21 Temmuz 1946 seçimlerine Liberal Demokrat Parti ve Yalnız Vatan İçin Partisi ile birlikte CHP’nin yanında katılmışlardır. Sonuçta TİÇP yeterli oy alamadığı için parlamentoya girememiştir. (Tuncer, 2002:246-247; Gerçek, 22.07.1946) Aldığı toplam oy ise on altı bin civarındadır. (Teziç: 1976:283)

¹⁷ Partinin program ve nizamnamesinin tamamı için bkz. *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi: 1.Program, 2:Nizamname*, İstanbul, Stad Matbaası, 1946.

Ethem Ruhi Balkan 1946'da parti kurulurken İçişleri Bakanlığı'na parti tüzüğü'nün yanında kendi adını taşıyan "İdeolojimiz" başlıklı bir yazı sunmuştur. Bu yazının bir bölümü şu şekildedir:

"...İdeolojimiz, memleketimizin dünya gidişlerine örnek alabileceği büyük milletlerin inkılaplarına ve tarihlerine bakarak ve onlarla mukayese yaparak hem devlete hem millete hayırlı istikbal hazırlayacak, refah ve saadet getirecek işler yapmaktır. Evvela şunu söyleyelim ki, başlarında akıllı uslu gemisinin kaptanı olacak milletlerin burnunu kanatmadan milleti sahili selamete götürecek bir baş lazımdır. Allah onu bize vermiştir. İşte İsmet İnönü! Tam manasıyla bir İngiliz beyefendisinden farkı olmayan bu insan kadar işçilere, çiftçilere ve bütün millete yardım elini uzatmış bu vatanda daha müstesna şahıs görmedim. Eğer Almanların Hitler gibi bir deli yerine başlarında bir İsmet İnönü bulunsaydı, bu felakete duçar olmazlardı. Her türlü kaydı riyadan ari olarak bu benim mutlak kanaatimdir... Şunu demek isterim ki, başımızdaki Milli Şef bizim için Allahın bir nimetidir. Kuraçığımız fırkanın adı Türkiye Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Partisi'dir..."¹⁸

TİÇP, programının ve nizamnamesinin İngiltere'deki kanuni, insani ve medeni esaslardan oluştuğunu belirtmektedir. Programda partinin gayesi şöyle özetlenmiştir: "İşçi sınıflarının menfaatleri ön plana alınarak, şehirlerde, fabrikalarda çalışan vatandaşların içtimai durumlarını ıslah etmek, işçi ve çiftçinin istikbalini temin çareleri aramak." TİÇP 1948 yılında programında bazı değişiklikler yaparak kalkınma hareketine girişmiş, kongre toplanması girişiminde bulunmuştur. Parti CHP'ye yakın bir çizgidedir. Değiştirilen yeni programda partinin bir sınıf partisi olduğu 1.Maddede belirtiliyor ve partinin amaçları şu şekilde sıralanıyordu: "İşçilerin sermayedarlar tarafından aşırı istismarının önüne geçmek, devlet idaresinde demokrasiyi esas almak, milliyetçilik esasını benimsemek¹⁹, güdümlü iktisadi ve devletçiliği ve laikçiliği benimsemek... Parti ayrıca parlamentarizmi ve güçler ayrılığını kabul ederek, nisbi temsile dayalı, cumhurbaşkanının tek dereceli seçimle seçildiği, referandumu içeren bir sistemi savunmaktadır. Özel mülkiyet tanınmakla birlikte sermaye hâkimiyetinin insanları kısıktırak bağlamasına karşı mücadele edileceği de vurgulanmaktadır. Ayrıca sendikalar kurmak, grev hakkının tanınmasını, sigorta imkânlarının geliştirilmesini ve işçi istihlak kooperatiflerinin kurulmasını sağlamak, ziraat kooperatiflerini geliştirmek, yer altı madenlerinin yerli elemanlarla işlenmesini sağlamak, kumarla mücadele etmek, orduyu kuvvetlendirmek de programda yer almaktadır. Dış siyaset açısından BM örgütüyle işbirliği yapmak, Türk parasının kıymetini korumak, emisyonundan sakınmak, ilköğretim mecburiyetinde devlete düşen görevleri yerine getirmek ve yüksek tahsilde her ferde imkân sağlamak da partinin politikaları olarak belirlenmiştir."²⁰

TİÇP kurucu başkanı Ethem Ruhi Balkan 1949'da öldükten sonra TİÇP zayıflamıştır. 1950 seçimlerine katılan parti başarı sağlayamamış, bu tarihten sonra siyasal açıdan etkili olamamıştır. 1952 yılı itibarıyla partinin Genel Merkez İdare Heyeti şu isimlerden oluşmaktadır: Genel Başkan Avukat Suavi Raşidoğlu, Asansörcü Basri Ergün, Yüksek Mühendis Besim Yüzaydın, Çiftçi Ali Esenkova. (Tevetoğlu, 1967:546) Parti, 1961 yılında münfesh sayılarak kapanmıştır.

¹⁸ Yazının tamamı için bkz. Ethem Ruhi Balkan, "İdeolojimiz", *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, s: 335.

¹⁹ Parti, milliyetçiliğini ırk, renk, dil, din, kan ve kafatasına göre değil, Türk Devleti'nin menfaatlerini şahsi menfaatlerinin üstünde tutanların 'biz' duygusuna göre tanımlamaktadır.

²⁰ Bkz. *Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi Program ve Tüzüğü*, Eskişehir, Ticaret Matbaası, 1951.

2.6. Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi (EKİP)

EKİP, 20 Haziran 1946’da İstanbul’da Arif Hikmet Adsız başkanlığında kurulmuştur. Partinin diğer kurucuları, Suat Uzer, Cahit Ateş ve Adnan Dik’tir. 1952 yılında partinin genel merkez idare heyeti, Genel Başkan Arif Hikmet Adsız, Mehmet Fethullah, Şerif Küçüközkan ve Ali Çelik’ten oluşmaktaydı. Yaklaşık 200 azası olan partinin Balıkesir ve İzmir’de şubeleri açılmıştır. (Tunaya, 1952:707)

Herhangi bir yayın organı olmayan partinin 21 maddelik programı ve 155 maddelik tüzüğü bulunmaktadır. Komünizm karşıtlığını kendini tanımlamakta kullanan parti beyannamesinin 17.Maddesinde partinin Turancılık hakkındaki görüşleri anlatılmaktadır. Programda genel olarak rejimin cumhuriyet olduğu ve demokrasinin önemi vurgulanarak, referandum hakkının tanınması üzerinde durulmaktadır. Yerel seçimlerin senede bir, milletvekili seçimlerinin iki senede bir, cumhurbaşkanı seçimlerinin ise dört senede bir defa yapılması esası savunulmaktadır. Programda ayrıca işçilerin sendikalara bağlanacağı, sendikaların konfederasyon halinde birleşerek dünya sendikaları ile ilişkiye girmelerinin teşvik edileceği belirtilmekte (82.Madde), demiryollarının geliştirileceği vurgulanmakta (87-89.Madde), köylülerin toprak ve pulluk sahibi yapılacağı (94.Madde), köylerde okul, dispanser gibi imkânların geliştirileceği (104.Madde), polis vazife ve salahiyet kanununun şahsi hürriyete değer veren İngiltere ve Amerika gibi demokrasilerdeki şekil ve usule göre değiştirileceği ve yeni teşkilatın halka dehşet ve nefret veren bir vasıta olmadığı, emniyet mensuplarının kanun adamı, fert hürriyetinin koruyucusu olduğunun millete gösterileceği (117.Madde) belirtilmektedir. Tüzüğün 155.Maddesinde ise şu hususlara değinilmektedir: “Dedelerimizden Büyük Mete’nin temsili bir resmi ile (askerler Çin’de altın, ipek, gümüş çoktur, bunlar Türkü gevşetir. Ülkende bunlar yoksa da İstiklal vardır diyen) ilahi hitabesi keza Atatürk’ün Türk gençliğine hitabesi ve resmi... Genç Osman, Köprülü Mehmet Paşa, III. Selim’in, Fazıl Ahmet Paşa’nın, Alemdar Mustafa Paşa’nın, Mithat Paşa’nın, Namık Kemal’in, Büyük Türkçülerden Ali Vefik Paşa’nın, Rıza Nur’un, Ziya Gökalp’in, Mareşal Fevzi Çakmak’ın resimleri... parti merkez ve şubelerinde görünür yerlere konacaktır.”²¹ Bu parti de dikkate değer bir faaliyette bulunamayarak, 1946 yılında münfesihi addedilmiştir.

2.7. Partilere Yönelik Genel Bir Karşılaştırma

İncelediğimiz altı sol parti arasından zihinlerde en çok yer bırakmış olanlar TSP ve TSEKP’dir. Bu iki parti kurucuları, teşkilatlanmaları ve yayınladıkları yayınlar bakımından diğerlerine göre daha fazla ön planda olmuşlardır. Emin Karaca, TSEKP ve TSP’ye yönelik şöyle bir karşılaştırma yapmaktadır: “TSEKP, kendisinden önce kurulan TSP’den farklı olarak, hele kuruluş amacı fırsatı kaçırmamak olunca, politik teşkilatlanmaya hız vermiş, kısa sürede İzmir, Kocaeli, Adana, Ankara ve Gaziantep illerinde örgütlenerek kadrolarını genişletmiştir. Sendikal örgütlenme anlayışı da TSP’den farklı olan TSEKP, işyeri esasına göre mahalli sendikalar kurmaya başlamıştır. Son olarak, kuruluş amacı ülkeye gerçek demokrasinin geldiği sanısına dayanan TSEKP, aynı zamanda yeraltından pek çok militanı da bu legal parti örgütlenmesinde görevlendirmişti. İki partinin de üst

²¹ Tüzüğün tamamı için bkz. *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi Tüzüğü*, İstanbul, Öztürk Basımevi, 1946.

yönetimi legale çıkma konusundaki ortak karardan haberli olmayan, iki partiye dağılmış devrimci kitlelerin önünde tuhaf bir polemige girmişti.”(Karaca, 1988a:1931) Daha önce de değindiğimiz TSEKP ve TSP arasındaki bölünme Türkiye’de sosyalizmin ilk örgütsel bölünmesiydi denilebilir. Bu bölünmenin aleyhte olduğunun farkında olan söz konusu partililer birleşme çabalarına girişmişler ancak, bu gerçekleşmeden iki parti de kapatılmıştır. TSEKP kuruluşundan itibaren illegal TKP kadrolarını legale çıkartarak dikkat çekici bir biçimde örgütlenmiştir. Buna karşın TSP daha temkinli bir politika izlemiştir. Sovyetler Birliği tavrını Şefik Hüsnü’nün partisi olan TSEKP’den yana koymuştur.

Tüm partilerin programlarında genel olarak göze çarpan ortak hususlar, hak ve hürriyetlerin korunması ile halkçılık üzerine yapılan vurgudur. Emekçi kesiminin sosyal, siyasi ve iktisadi hakları ile bu anlamda toplumsal adaletin sağlanması da hemen tüm partilerin programlarında ana gayeler kısmında ilk sıralarda yer almaktadır. Kültürel konular (TSP’nin programı hariç) ve dış politika meseleleri parti programlarında diğer konularla kıyaslandığında çok ayrıntılı bir biçimde yer almamakta, bunların kısa ifadelerle üzerlerinden geçilmektedir. Zira birinci öncelik, iç siyasal meseleler ve tek parti iktidarının uygulamalarının sona erdirilmesini sağlamaktır. Dönemin konjonktürü ve iç siyasal ortamdaki gelişmeler açısından dikkat çeken bir diğer husus da, parti programlarının hemen hepsinde seçimler, işçi hakları ve sendikalarla ilgili görüşlere yer verilmiş olmasıdır. Bu durumu, sol partilerin kuruluş dönemleri açısından doğal karşılamak gerekir. Zira demokratikleşmenin önündeki engellerin kaldırılması ve toplumun tüm kesimlerinin haklarının savunularak, siyasal olarak temsil edilmelerinin sağlanması açısından bu konular önemlidir.

Farklılıklar açısından konuya yaklaşacak olursak, dikkat çekici olan bir husus TSEKP’nin programında milli azınlıklarla ilgili bir bölüme yer vermiş olması ve azınlıkların, çoğunluk olan gruplarla eşit muamele görmeleri hususlarına değinmesidir. Programda azınlıkların kendi milli kültürlerini serbestçe geliştirebilmeleri ve mecliste nüfuslarına oranla nisbi temsil yoluyla temsil edilmeleri konularında önerilere yer verilmişti. Diğer partilerden biraz farklı bir zeminde yer alan ve daha önce de belirttiğimiz gibi Mete Tunçay’ın ‘Turancı’ notunu düştüğü EKİP ise tüzüğünde, köylülere, işçi ve üniversitelilere seslenerek komünizmi reddeden barışçı bir perspektifle kurulduklarını vurgulamaktadır. Diğer partilerden farklı olarak EKİP’in programında din, bayrak, ülke, millet, Türk birliği ve varlığı gibi vurgulara da yer verilmiştir. Vizyonu diğerlerine göre farklı olan EKİP hariç diğer partilerin, ana çerçeve olarak ortak bir zeminde buluştuklarını ve hemen hemen aynı konularda benzer perspektiflere sahip oldukları, ancak detaylarda farklılaştıkları yönünde bir genel değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir.

2.8. Sol Partiler ile Sendika İlişkisi ve 1946’da Sendikal Hareket

CHP iktidarı 2. Dünya Savaşı sonunda işçi sınıfını hoş tutmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Çalışanların hayat şartlarını iyileştirmek amacıyla Çalışma Bakanlığı’nın kurulması, Çalışma Bakanlığı’na bağlı İşçi Sigortaları Kurumu’nun oluşturulması, iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla ilgili düzenlemelerin yapılması, Haziran 1945’te kabul edilen Analık Sigortası Kanunu, Aralık 1945’te kurulan İş ve İşçi Bulma Kurumu bu politika ve girişimlerin örnekleridir. Ancak tüm bu girişim ve düzenlemelerin toplumsal açıdan bir anlam ifade etmesi ve mevcut yasal düzenlemelerden toplumdaki emekçi kesimin faydalanabilmesi için bağımsız sendikaların kurulması ile işçilerin örgütlenmesine ve sendikal

haklara izin verilmesi gerekir.

Cemiyetler Kanunu’nda yapılan ve sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulmasına izin verilen değişikliğin ardından, ülkede ardı ardına birçok sendika kurulmuştur. Taner Timur, kanunda yapılan bu değişikliği “CHP’nin tek partili döneminin antidemokratik yasalarını ayıklamaya başlaması” olarak yorumlamaktadır. (Timur, 199:51) Ancak bu süreç uzun sürmemiş ve kurulan tüm sendikalar da TSP ve TSEKP ile birlikte 16 Aralık 1946’da sıkı-yönetim kararınca kapatılmışlardır. Kendisini sınıfsız toplum yaratmayı hedefleyen bir parti olarak tanımlayan tek parti yönetimi, incelediğimiz dönem içerisinde kurulan sendikaların belki de kendi çizgisinde veya güdümünde hareket etmeleri amacını gütmüştür. Bu çizgi dışına çıktıkları anda kapatılmışlardır. CHP’nin sınıfsız toplum politikasını pekiştirici tutumunu dönemin Çalışma Bakanı’nın şu cümlelerinde de görmekteyiz: “Devlete karşı veya devlet emrinde değil, devlet ile beraber bir sendika anlayışı benimsenmesi, meslekten olmayanların sendika içine sızmasını önleyici hükümler getirilmelidir...Türkiye sendikaları gayri siyasi ve milli (anti-enternasyonalist) sendikalarlardır.” Taner Timur’un “işçi sınıfının henüz başlangıç halindeki ekonomik mücadelesini bir siyasal mücadeleyle de tamamlama eğilimi gösterdiği” şeklinde tanımladığı (Timur, 1991:77-78) 1946 Sendikacılığının tam anlamıyla harekete geçmesine izin verilmeden, önü kesilmiştir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus da 1946’da sendikalaşma konusunun aynı zamanda TSP ile TSEKP arasında görüş ayrılığına sebebiyet vermiş olmasıdır. İki parti arasında sendikal örgütlenmenin yatay mı, dikey mi olması gerektiği konusunda görüş ayrılığı doğmuştur. TSEKP, işyeri esasına göre mahalli sendikalar kurmaktaydı. Partinin sendikal örgütlenmesinin başında bulunan ve eski bir TKP’li olan Ferit Kalmuk işçi sınıfının yerel sendikalar bünyesinde örgütlenmesini sağlamaktaydı. Ancak partinin yayın organları olan Sendika ve Yığın’da TSP’nin parti ve sendikal anlayışıyla tartışma ve polemige girildiği gözlemlenmiştir. TSEKP yöneticileri kendi sendikal örgütlenmelerinin daha doğru olduğunu öne sürüyorlardı. (Karaca, 1988a:1930) TSEKP, işyerlerindeki sendikaların il veya bölge işçi sendika birlikleri, işkolu düzeyindekilerin ise federasyonlarla birleşmelerini ve bunların ülke çapında bir konfederasyon altında toplanmalarını savunuyordu. TSEKP İstanbul’da bir işçi kulübü kurmuştu. Sendikalaşma için ise ülkeyi 16 bölge ve 16 işkoluna ayırmıştı. Adana’da Terziler Sendikası, İnşaat İşçileri Sendikası, İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası, Deri İşçileri Sendikası, Ankara’da Ankara İşçi Sendikaları Birliği ve beş tane ayrı işkolunda sendika, Eskişehir’de Serbest Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul’da dokuz tane farklı işkolu sendikası, İzmir’de İzmir İşçi Sendikaları Birliği’nin yanısıra altı tane işkolu sendikası,²² İzmit’te, Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği’nin yanısıra iki tane farklı sendika, Zonguldak’ta Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası, Samsun’da Tütün İşçileri Sendikası ve Samsun İşçi Sendikaları Birliği kurmuştur. (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988:1937)

TSP’nin Sendika ve Cemiyetler Bürosu’nun başındaki isim ise Mustafa Börklüce idi. TSP sendikalaşmayı yukarıdan aşağıya doğru geliştirmeye çalışmıştır. TSEKP içinde yer alan Dr. Hulusi Dosdoğru TSP’nin yukarıdan aşağıya doğru sendikalaşma politikasını şöyle eleştirmektedir: “...Bu eşyanın tabiatına aykırıdır. Önce sendikalaşma en alt kademelerden başlatılmalı sonra bunlar birleşerek daha yüksek kuruluşlar meydana getirilmelidirler. Ta-

²² Bunlar arasından bazıları İzmir Müessese, Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası, Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası, İzmir Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası’dır

bandan tavana örgütlenme kalıcı ve gelişken olur. TSEKP, Sendikalar Birliği kurulmadan, federasyon oluşturmaya asla iltifat etmemiştir.” (Akar, 1989:89) TSP, kendisine bağlı Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir-Çelik İşçileri Sendikası, Türkiye Basın ve Basın Makineleri Sendikası, Tramvay İşçileri Sendikası ve İstanbul Şoförleri ve Otomobil İşçileri Sendikası’nı kurmuştur. TSP bu sendikaları Merkezi İşçi Örgütü olacak bir Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu’na bağlanmayı ve uluslararası düzeyde de Dünya Sendikalar Federasyonu’na katılmayı düşünüyordu.” (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988:1936)

Hem TSP hem de TSEKP, programlarında grev hakkını savunuyorlardı. Hatta TSP yayımladığı bir broşürde grev hakkına dair görüşlerini anlatmaktaydı.²³ Ahmet Emin Yalman, 7 Şubat 1950’de Vatan Gazetesi’ndeki “Yamalı Hürriyet” başlıklı yazısında “Varlığını yeniden kurmak zorunda olan bir memleket için grevin zararlı olabileceğini” yazmaktaydı. (Vatan, 7.2.1950) Bir yandan da CHP, grev hakkı isteyen çevreleri suçluyor, grev istemenin vatanseverlikle bağdaşmayacağını ileri sürüyordu. Bazı DP’liler de sendikaların siyasetle uğraşmaması gerektiğini öne sürüyorlardı. (Çavdar, 1999:404) CHP, kendi çizgisinde bir sendikal örgütlenme kurma çabasına devam ediyordu. 25 Kasım 1946’da Cumhuriyet Gazetesi’nin “İşçi Dernekleri İçin Bir Tasarı Hazırlandı” başlığı ile duyurduğu haberde o zamana kadar kurulmuş olan “Tüm sendikalar lağvedilerek, tasarı kanunlaştıktan sonra yeni hükümlere göre işçi ve işveren dernekleri kurulabilecek” deniliyordu. Habere “Derneklerin siyasetle uğraşmamaları, herhangi bir siyasi kuruluşun faaliyetlerine aracı olmayacaklardır” ifadesi de eklenmişti. (Cumhuriyet, 25.11.1946)

1947 yılına gelindiğinde bir Sendikalar Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun içeriğindeki hususlardan bazıları: “Sendika birlik ve federasyonlarının kurulabileceği, işçilerin birden fazla sendikaya üye olabilecekleri, grev ve toplu sözleşme hakkının tanınmadığı, sendikaların siyasetle uğraşmaları ve siyasi partilerle ilişki kurmalarının dolaylı da olsa yasak olduğu, sendikaların uluslararası işçi örgütlerine üye olmalarının yasak olduğu ve ülke sorunları ile ilgilenerek, bu konularda görüş belirtmenin de siyasi tavır sayıldığı” şeklindedir. (Çavdar, 1999:404) 1948’de CHP’ye bağlı, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kurulmuştur. Ancak CHP bu alanda yeterli olamamış ve başarı sağlayamamıştır. Grev hakkını yasaklayarak işçilerin tepkisini çeken CHP’nin bu tutumu, aslında liberal bir parti olmasına rağmen DP’nin işçiler tarafından desteklenmesine de yol açmıştır denilebilir. Hükümet Nisan 1948’de Sendikalar Kongresi’ni toplamıştı ancak matbaa işçileri ve Şoförler Sendikası delegeleri toplantıyı protesto etmişler ve kongre dağılmak zorunda kalmıştır. İşçi grupları grev hakkının tanınması için gösteriler düzenlemişlerdi. Ancak iktidar, işçilerin sesini pek duymak niyetinde olmamış, işçileri kendi anlayışı doğrultusunda örgütleme politikasını sürdürmüştür. Parti içinde bir işçi bürosu kurulmuştur. Büronun Hür Bilek adında bir de yayın organı da vardı. CHP kendi doğrultusundaki sendikalara parasal yardım yapmaktaydı ve kamu iktisadi teşekküllerindeki işçi örgütlenmelerini özellikle desteklemekteydi.

Sonuç olarak dönemin sendikal hareketi için sendikal örgütlenme gerçekleştirme ve faaliyetlerde bulunma çabasının gösterilmiş olduğu, ancak bu çabanın, iktidarın çeşitli uygulamalarının engeline takıldığı söylenebilir. Çıkartılan kanunlarla sürekli önü kesilen işçi hareketi amaçladığı gelişmeyi gösterememiştir. TSP ve TSEKP de partiler olarak seminer

²³ Broşürün tam metni: *Türkiye Sosyalist Partisi Bülten 1: "Grev İşçi Sınıfının Tek korunma Silahıdır"* İstanbul, 1951.

ve toplantılar düzenleyerek işçi hareketini örgütlemeye çalışmışlardır. Buna rağmen kısa sürede başarılan bunca girişim, 16 Aralık 1946’da parti ve sendikaların kapatılmalarıyla durdurulmuştur.

Sonuç

Türkiye’nin 2.Dünya Savaşı sonrasında yüzünü Batı’ya dönmesi ve Batı’nın en önemli güvenlik örgütü olan NATO’ya üye olmak istemesi, ülke içindeki siyasal gelişmeleri de şekillendirmiştir. O dönemde NATO’ya üye olmak Türkiye açısından 1980 ve 90’larda AB’ye üye olmak ile benzer bir motivasyonu ifade etmektedir denilebilir. NATO’ya girmek, Batı türü siyasal sisteme entegre olmak anlamına gelmekteydi. Siyasal açıdan Batı’ya aidiyetin yolu NATO’dan geçiyordu. Bu aslında anlaşılabilir bir durumdur. Zira Soğuk Savaş ortamında güvenlik ön plandadır ve ülkelerin dış politikalarında öncelikler güvenlik odaklıdır. Türkiye de bu uluslararası konjonktürde Sovyetler Birliği’ne karşı güvenliğini sağlamak için tercihini Batı’dan yana koymuştur. Batı Bloğunda yer almak için de Batı siyasal sistemine entegrasyonunu sağlayacak adımlar atması gerektiğinin de bilincindedir. Öncelikle iç siyasal sistemin ve kurumların düzenlenmesi gerekmekteydi. Bu anlamda tek partili sistemin terkedilerek çok partili hayata geçmek dış dinamikler açısından bir zorunluluktur. İç dinamikler açısından ise giderek sesini duyurmaya başlayan, ellerinde sermaye biriktirmiş ve iktidarı elde etme amacı taşıyan bir kitlenin varlığı yadsınamazdı. DP’nin toplumsal zeminini teşkil eden bu kitle, ayrı bir parti kurma arzusu içindeydi. CHP ise özellikle dış faktörlerin etkisiyle başka partilerin de kurularak iktidar yarışına katılmalarına müsaade etmek durumunda kalmıştır. DP bu süreçten hızla güçlenerek çıkmıştır. Ancak özellikle solda yer alan diğer partilerin akıbetleri DP’ninki gibi olamamıştır. Komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle siyasal alanda faaliyette bulunmalarına, örgütlenmelerine, yayınlar yapmalarına engel olunmuş ve ancak çok kısa süre hayatta kalmalarına izin verilmiştir. O dönem komünizm tehdidi Batı Bloğu açısından, sadece uluslararası sistem bazındaki gelişmeleri değil, ülkelerin iç siyasal gelişmelerini de şekillendiren en önemli unsur olmuştur.

Çalışmanın başında da işaret edildiği gibi 1946-1952 yılları arasında Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde solda partileşme girişimlerine ve kurulan sol partilere değinilen bu çalışmada aynı zamanda, partilerin örgütlenmeleri çerçevesinde dönemin sosyo-politik olaylarına da kısaca ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bugünden bakıldığında söz konusu geçiş süreci tam olarak günümüzdeki anlamıyla demokrasiye geçiş olarak anlaşılmamalıdır. O zamanın şartlarında demokratikleşmeden anlaşılan sosyal ve siyasal hakların tümünü içerir şekilde toplumsal ve siyasal hayatın her yönünde yapılacak değişimler ve ilerlemelerden ziyade, bir siyasal mekanizma ve yönetim biçimi değişimidir. Bu konuda Türkiye deneyiminin Soğuk Savaş şartları altında nasıl gerçekleştirildiği de aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yeni oluşturulan siyasal sistemin sola açıklık derecesi ve kurulan sol partilerin başlarına gelenler o dönemki demokrasinin kısıtlılığını göstermesi açısından ilginç örneklerdir.

1946’da Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliğin ardından sınıf esasına dayalı parti ve dernek kurulmasının yasal zemini oluşmuş ve kısa sürede ardı ardına birçok parti ve sendika kurulmuştur. Uluslararası konjonktürün bir gereği olarak liberal ve Batı sistemine uygun bir politika izleme çabasında olan ve fakat bu çabayı ülkede gerçek demokrasi ortamının kurulmasından ziyade, dünyaya böyle bir imaj yansıtarak Batı ittifak sistemine dahil

olma amacıyla gösteren CHP iktidarı, siyasi dengelerin bozulmasına izin vermek istememiş ve yarattığı bu çok partili ortamın sınırlarını da kendisi çizmiştir. Bu sınırlar içinde aslında sola yer yoktur. Aslında bu durumu sadece CHP ile ilişkilendirmektense genel bir siyasal tutum olarak görmek daha doğru gözükmetedir. Zira CHP'den iktidarı devralan DP de 1950'yi izleyen yıllarda sola karşı CHP'ninkine benzer bir tutum içine girmiştir. Yani durum, daha ziyade uluslararası konjonktür ve komünizm tehdidi ile ilişkilendirilmekteydi.

Ele alınan dönemde sol partiler arasında örgütlenme ve sesini duyurma anlamında öne çıkanlar TSP ve TSEKP olmuştur. Bu iki partinin TKP'nin legale çıkma çabasıyla kurulduğu, fakat aralarındaki çekişmelerden dolayı Türkiye'de sosyalizmin ilk örgütsel bölünmesini oluşturdukları da vurgulanmalıdır. İki parti arasında birleşme sinyalleri başlamışken sonuç her ikisinin de sıkıyönetim tarafından kapatılmaları şeklinde olmuştur. TSP ve TSEKP dışındaki dört parti (TSDP, TİÇP, TSİP ve EKİP) önemli bir faaliyette bulunamamışlar, seçimlere katılsalar dahi başarılı olamamışlardır. Partiler arasındaki bu bölünmeyi ortadan kaldırmak için girişilen çabalar da sonuçsuz kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmad, F.(1996) *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, Hil Yayınları.
- Akandere, O. (1998) *Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938 - 1945)*, İstanbul, İz Yayınları.
- Akar, A. (1989) *Bir Kuşağın Son Temsilcileri, Eski Tüfek Sosyalistler*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Can, K. ve Erdinç C. (1996) “Sistem Dışı Sol Muhalefet”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:15, İletişim Yayınları, sayfa: 1198-1209.
- Çavdar, T. (1999) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Danilov, V.I. (1994) *Çok Partili Sisteme Geçiş, Türk Demokrasisinin Önemin Bir Safhası*, Ankara, TTK Basımevi, Ayrıbasım.
- Duverger, M. (1974), *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Gökmen, Ö. (1998) “Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, pp:161-186.
- Gürkan, N. (1998) *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karaca, E. (1988a) “Aldatıcı Bir Özgürlük Ortamında İki Sosyalist Parti”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karaca, E. (1996b) *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*, İstanbul, Gendaş Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2001), *Tek Parti Dönemi*, İstanbul, İz Yayıncılık.

- Koçak, C. (2003), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi Cilt 2*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Konar, H.(1999) *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Nesimi, A. (1977) *Yılların İçinden*, İstanbul, Ören Basımevi.
- Sander, O. (2001) *Siyasi Tarih 2 (1918-1994)*, Ankara, İmge Kitabevi, 9. baskı.
- SSCB İlimler Akademisi (1978) *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi*, Çev. A. Hasanoglu, İstanbul, Bilim Yayınları.
- Sertel, S. (1987) *Roman Gibi*, İstanbul, Belge Yayınları.
- Sertel, Z. (1977) *Hatırladıklarım*, İstanbul, Gözlem Yayınları.
- “Tek Parti Diktatörlüğü”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, pp:1914-1939.
- Tevetoğlu, F. (1967) *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-60)*, Ankara, Ayyıldız Matbaası.
- Teziç, E. (1976) *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul, Gerçek Yayınları.
- Timur, T. (1991) *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Topçuoğlu, İ. (1976) *Neden İki Sosyalist Partisi: TKP Kuruluş ve Mücadelesinin Tarihi I, 2, 3 (1914-1960)*, İstanbul, Eser Matbaası.
- Tunaya, T.Z.(1952) *Türkiye’de Siyasi Partiler(1859-1952)*, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi.
- Tuncer, E. (2002) *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler*, Ankara, Tesav Yayınları.
- *Türkiye’de Siyasi Dernekler II*, İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1950.
- Tunçay, M. (1988) “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a kadar)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul, İletişim Yayınları.

PARTİ PROGRAMLARI

- *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi Programı*, İstanbul, Öztürk Basımevi, 1946 .
- *İşçi ve Çiftçi Partisi Program ve Tüzüğü*, Eskişehir, Ticaret Matbaası, 1951.
- *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Ana Nizamname ve Faaliyet Programı*, İstanbul, 1946.

- *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi Ana Nizamname, Faaliyet Programı ve Ana Nizamnamenin İzahı*, İstanbul, F.K Basımevi, 1946
- *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi: 1.Program, 2: Nizamname*, İstanbul, Stad Matbaası, 1946.
- *Türkiye Sosyalist Partisi: 1-Program, 2- Nizamname*, İstanbul, 1946.
- *Türkiye Sosyalist Partisi Bülten 1: "Grev İşçi Sınıfının Tek korunma Silahıdır"*, İstanbul, 1951.

İNCELENEN GAZETE VE DERGİLER

- Başak (Adana)
- Cumhuriyet
- Gerçek
- Havadis (İzmir)
- Sendika
- Söz
- Yeni Gazete
- Yeni Sabah
- Yığın
- Vatan